

İçindekiler Tablosu

<u>Giriş</u>	2
<u>1. Yetimlerin Sosyal Haklarının Korunması</u>	2
<u>1.1. Tereke</u>	3
<u>1.2. Vasilik</u>	4
<u>1.3. Rüşt (Bulûğ)</u>	6
<u>2. Eytam Nezareti ve Meclislerinin Kurulması ve Görevleri</u>	7
<u>2.1. Yetim Malları İdari Meclisi (Emval-ı Eytam İdari Meclisi) ve Görevleri</u>	8
<u>2.2. Taşra Eytam Teşkilatı ve Eytam Meclislerinin Görevleri</u>	9
<u>2.3. Girit Eytam Sandığı ve Yetimlerle İlgili Diğer Hükümler</u>	10
<u>2.4. Eytam Müdürü ve Diğer Görevlilerin Görev ve Yetkileri</u>	11
<u>3. Eytam Sandıklarının Kurulması</u>	13
<u>3.1. Yetimlerin Sandıktan Yararlandırılması (Nafaka)</u>	16
<u>3.2. Sandıktan Faizle Borç Verilmesi</u>	17
<u>Sonuç</u>	19
<u>Dipnotlar</u>	20
<u>Kaynaklar</u>	27

Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÇANLI

Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi / Türkiye

Giriş

Yetim konusu gerek İslam öncesinde ve gerekse İslam dönemi Türklerde, üzerinde önemle durulan bir konudur. Türklerin bu konuda diğer milletlerden çok önce örgütlenmiş olduğuna dair belgeler mevcuttur. Bu belgelerden ilki, Göktürk Yazıtlarıdır.¹ Bu yazıtlarda Türk ailesinin bir bütün olarak, varlıkta ve yoksullukta kendi kaderlerini paylaşmak zorunda olduğu ifade edilmektedir. Aile üyelerinde "ben ölürsem çocuklarım ve eşim ne olur" diye bir kuşku ve korku dile getirilmemektedir. Kişinin öldükten sonra, çocuklarına kimlerin bakacağı törece tayin edilmiştir. Töre gereğince, ölen bir kardeşin eşi ve çocuklarının sahipsiz kalarak, yoksulluk içinde yaşamalarına izin verilmemiştir. Sahipsiz kalan çocukların başlarını alıp gitmesi de onlar için büyük bir kayıp sayılmaktadır. Özellikle çocukların başka ailelere girip soy adlarını değiştirmeleri üzerinde ise dikkatle durulmaktadır.²

Diğer Türk devletlerinde ve Osmanlı Devleti'nde de, dul ve yetimlerin haklarının korunması ile ilgili konular üzerinde titizlikle durulmuştur.³ Bunun için Osmanlı Devleti'nde dul ve yetimlerin haklarının gözetilmesi ile ilgili sosyal yardım teşkilatları kurulmuştur. Bunların başında ise vakıflar gelmektedir. Özellikle Fatih Sultan Mehmet zamanında kurulan vakıflarda yetim çocukların okutulması ve meslek sahibi olmaları sağlanmıştır.⁴ Bunun yanında 1851'de Eytam Nazırlığı, 1868'de Tuna Valisi Mithat Paşa tarafından ıslahhaneler,⁵ 1872'de Daruşşafaka,⁶ 1903'te II. Abdülhamit tarafından Daru'l-hayrü'l-âli⁷ ve 1915'te de Trablusgarp ve Balkan savaşlarında babaları şehit olan çocukların korunması amacıyla da Daru'l-eytamlar⁸ kurulmuştur. Bu kurumların iyi çalışabilmesi ve yetimlerin malları ile ilgili haksızlıkların ortadan kaldırılması amacıyla bir çok ferman ve hükümler yayınlanmıştır. Örneğin 1852 yılında İstanbul ve Bilad-ı Selase'de⁹ ölenlerin yetimlerine intikal eden gayri menkullerin keşif ve tahmini işlemlerinden fazla harç alındığı ile ilgili şikayetler üzerine çıkarılan emirde fazla harç alınmaması, keşif bedellerinin ve tahminlerinin değerleri konusunda dikkat edilmesi gerektiği bildirilmiştir.¹⁰ Yayınlanan bu fermanlarda gayri müslim yetimlerinin haklarının da korunması ile ilgili hükümlerin olduğu görülmektedir. Rum yetimlerinin haklarının keşişhanelerde kaybolduğu, bunun için de kilise hesaplarının incelenmesi ve gerekli tedbirlerin alınması istenmektedir.¹¹

1. Yetimlerin Sosyal Haklarının Korunması

Eytam, yetimin çoğulu olup, tek kalma anlamına gelmektedir. Yetim, erginliğe ermeden babası ölen çocuktur. Annesini kaybeden çocuğa da yetim denilmektedir. Kaç yaşında olursa olsun babasını kaybetmiş ve buluş çağına girmemiş çocuklar için de kullanılmaktadır. Geniş manada ise yetim, sadece buluş çağına girmemiş babasız çocuk değil, akli yeteneklerini kazanıp kendisini idare edecek düzeye gelmemiş, zayıf insan anlamındadır. Yetimlik, buluş çağına girmiş olmakla sona ermekte, aynı zamanda akli bakımdan da kendisini idare edebilecek durumda yani rüşt olması gerekmektedir.¹²

Bizim ele alacağımız konu, yetim haklarının tarihi süreci yerine Eytam idaresinin (1851) kurulmasından itibaren 1926'ya kadar olan dönemde yetim hakları, mallarının korunması, Eytam İdaresi ve Eytam Sandıkları üzerine olacaktır. Ancak konu incelenirken yeri geldiğinde geçmiş uygulamaları da kısa da olsa vermeye çalışacağız. Öncelikle yetim hakkı, ebeveyninden birinin ölmesi ile birlikte başlayan ve rüştünü ispat edinceye kadar olan süreyi kapsayan hukuki bir süreçtir. Bundan dolayı tereke (miras), vasilik veya vesayet ve rüşt gibi konuların incelenmesi gerekmektedir.

1.1. Tereke

Tereke, ölen bir kimsenin miras olarak bıraktığı her türlü mal veya eşyanın tümünü ifade eder.¹³ İslam hukukuna göre, terekenin mirasçılar arasında taksimi yapılmadan önce şu işlemlerin yapılması gerekmektedir: Ölen kişinin, cenaze masraflarının yapılması, şahsın başkasına olan borçlarının ödenmesi ve vasiyeti varsa yerine getirilmesi gerekmektedir.¹⁴ Vasiyetler yerine getirildikten sonra, mirasçılarının hisseleri, şer'i miras usullerine göre kendilerine teslim edilmektedir. Bu işlemlerden sonra mirasçının terekeleri, mahalli mahkemece görevlendirilen memurlar tarafından yazılırdı. Tereke olarak kalan mallardan satışı yapılacak olanların kaydı tutularak, usulüne uygun satışları yapılırdı.

Osmanlı Devleti'nde gayri müslimlerin tereke işlemleri de Müslüman halkın işlemleri gibi şer'i mahkemelerde yapılmaktaydı. Ancak bu durum son dönemde şikayetlere sebep olmuş ve bu da büyük devletlerin müdahalelerine yol açmıştır. Bu konuda devlet, 1856'da bir ferman çıkartarak gayri müslimlerin vasiyetlerinin diledikleri gibi yerine getirilmesi sağlanmıştır.¹⁵ Bu tarihten itibaren ölen gayri müslimin varisi olsun ya da olmasın tereke işlemlerine kesinlikle karışılmadığı görülmüş ve gayri müslimlerin tereke işlemleri, vasiyetleri çerçevesinde yerine getirilmiştir. Bir gayrimüslim varis bırakmadan ölürse, bir varis çıkması ihtimaline karşı devlet terekeyi kadının denetimi altında bir süre tutuktan sonra gayri müslimin dini kurumlarına teslim ederdi.¹⁶ İslam miras hukukuna göre taksimi yapılan gayri müslim terekesinde, önce cenaze masrafları ve borçları çıkartılırdı. Daha sonra Müslüman halkta olduğu gibi diledikleri takdirde erkeğe tam, kadına yarım hisse verilirdi. Aynı şekilde geriye kalan yetimin malları da Müslüman yetimlerindeki gibi Eytam Sandığı'na teslim edilmekteydi.¹⁷

Gerek tereke ve gerek yetim mallarının Eytam Sandığı'na teslimi konusunda vasiyet veya özel bir hüküm varsa buna azami miktarda riayet edilmekteydi.¹⁸ Örneğin Marmaris Şer'iyeye Sicili Defterlerinde 23 yıl içinde (H. 1303-1326) sadece iki gayri müslim terekesine rastladık.¹⁹ Gayri müslim terekelerinin bu kadar az olması yukarıda bahsettiğimiz gibi özel vasiyet hükümlerinin uygulanmış olmasından dolayı olabilir.²⁰

Osmanlı Devleti'nde tereke işlerine daha önce İstanbul'da kadılığa bağlı olarak kurulan Bab Mahkemeleri²¹ bakmaktaydı. Bu mahkemeler büyük şehirlerde kurulmuştur.²² 1851'de Eytam Nazırlığı'nın kurulmasından sonra yetim işleriyle ilgili şikayetlerin artmasıyla 1852'de "Kısmet-ı Belediye Mahkemesi"²³ kurulmuştur.²⁴ Bu mahkeme, İstanbul ve Bilad-ı Selasede (Eyüp, Üsküdar ve Galata)²⁵ bulunan esnaf terekeleri işlerine ve yetim mallarına bakmaktaydı. 1860'da kapatılan bu mahkemenin görevleri daha sonra tekrar Bab Mahkemesi'ne devredilmiştir. Taşrada ise tereke işlerine "Müfettiş Hükkamlıkları"na²⁶ bağlı olarak mahalli mahkemeler bakmaktaydı.²⁷

Eytam İdaresi'nin 1851'de kurulmasından itibaren yetim hakları ve terekelerle ilgili bir çok değişikliklerin yapıldığını görmekteyiz. Öncelikle köy ve kasabalarda Müslim ve gayrimüslim Osmanlı tebaasından biri öldüğünde, köyün muhtarı, imamı ve papazı, resmi makamlara ölen kişiyi bildirmekle yükümlüdür. Aynı zamanda ölenlerin varisleri içerisinde yetim, deli, kayıp, bakıma muhtaç dul kadın ve bunak olup olmadığını da bildirmek zorundadırlar. Bunu ihtiyar meclisleri denetliyordu.²⁸

Buna uymayanlar para cezası ile cezalandırılıyordu.²⁹ Bununla birlikte tereke yazımları hakkında da bazı düzenlemelere gidilmiştir. Örneğin tereke yazmaya giden mahalli mahkeme memurlardan başka, Eytam İdaresi memurlarının da mahkeme kassamları ile

EYTAM İDARESİ VE SANDIKLAR (1851-1926)

birlikte tereke yazmaya gitmesi zorunlu hale getirilmiştir.³⁰ Bu iki kurumun memurları ayrı ayrı defter tutuyorlardı. Bunun nedeni yetim mallarının değerinde satılması ve hırsızlığın önlenmesi içindir. Terekeleri yazmaya giden memurların yanında mahalle veya köyün imamı, muhtarı, papaz ve hahambaşı veya han odabaşlarından birinin bulunması gerekmektedir. Görevli olan memurlar tarafından terekeler özel bir deftere teferruatıyla yazılarak mühürlenir ve ilan edilirdi.³¹ Eğer terekenin değeri 20 bin kuruşu geçer ise mahalli gazetelerde ilan edilmek zorunluluğu vardı.³²

Tereke yazılmadan önce ölen kişinin borcunun olup olmadığına bakılmaktadır.³³ Tereke içerisinde altın ve mücevherat gibi eşyalar, Eytam Meclisleri tarafından kuyumcular çarşısında satılıyordu.³⁴ Mirasçılar içinde kayıp olanların hisselerine düşen paylar, vakıflar ve maliye beytü'l-mal memurları tarafından işlemleri yapılıyordu. Hisseleri, ayrı keselere konularak merkezde Beytü'l-malda, taşra da ise eytam sandıklarında saklanıyordu. Bu kişinin malları, sandıkta 5 yıl saklanmaktadır. Bu süre içerisinde ortaya çıkarsa, mahkeme kararıyla mirasını alabiliyordu. Çıkmazsa mallar hazineye devrediliyordu.³⁵ Terekenin yazım ve taksimi en geç 15 gün zarfında sonuçlandırılması gerekiyordu.

Yazılan terekeler daha önce mahalli mahkeme memurları ve kassamları tarafından mühürlenip kasaya konuluyordu. Yeni düzenlemeye göre yazılan terekeler, denetim için bekletilmeden Eytam İdaresi'ne bildirilecekti. İşlemler üç ay içinde tamamlanarak, en son dört ay içinde de sonuçlandırılacaktı. Bu zaman zarfında sonuçlandırılmazsa güvenlik kuvveti ile tereke, kimin zimmetinde ise alınıyordu.³⁶ Terekeden elde edilen gelir, taksim olununcaya kadar memuru tarafından kassam huzurunda eskiden olduğu gibi mal sandığına konularak, saklanıyordu ve en kısa zamanda değerlendiriliyordu. Sandıkların sağlam olması ve kilitli olmasına dikkat ediliyordu ve bunun sorumluluğu da kassamlara aitti.³⁷

Nizamnamelerinde olmamasına rağmen, I. Dünya Savaşı ve Milli Döneminde askerde iken ölen kişilerin terekelerinden ve geriye kalan yetimlerinden mahkeme harçlarının alınmadığını görmekteyiz. Hatta mahkemelerin, Müslim ve gayrimüslim³⁸ ayırdetmeksizin askerde ölen kişilerin yetimlerine, terekelerinin taksimine ve diğer işlemleriyle ilgili işlere dikkat edilmesi konusunda emirlerin çıkarıldığını görmekteyiz.³⁹

1.2. Vasilik

Vesayet: lugatde emir, bir işi birisine ısmarlama demektir.⁴⁰ Geniş anlamda ise Vesayet, eda ehliyeti yani haklarını kullanmaya ehliyeti bulunmayan ya da noksan olan bir kişinin mallarını koruma, işletme ve tasarruf etme hakkının başka bir kimseye tanınmasıdır. Vesayet sıfatını taşıyan yani bir şahsın mallarında veya çocuklarının işlerinde tasarruf etmek üzere görevlendirilen ve bu işler için hukuken temsil yetkisine sahip olan kişiye de Vasi denir.

Vesayet kavramı tarihsel süreç içinde incelendiğinde ilk olarak Roma hukukunda karşımıza çıkmaktadır. Roma hukukuna göre babanın ölümü veya himayeyi gerektiren şartların ortaya çıkması durumunda en yakın aile reisi, yasa gereği doğrudan doğruya aileye vasi olurdu. Bu yasal vasilik kurumu en eski vesayet müessesesidir.⁴¹

İslam hukukunda da vasilik, ailede baba durumunda olan şahsın ölümü halinde veya ehliyetsiz bulunduğu, evini ve çocuklarını idare etmekten tamamen yoksun olduğu, onların hak ve hukuklarını koruyacak akıl ve fikre sahip bulunmadığı hallerde başvurulmuş bir

EYTAM İDARESİ VE SANDIKLAR (1851-1926)

hukuki müessese olarak görülür.⁴² Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere mallarının idaresi başkasına devredilecek olan kişi, kendi mallarını bizzat idareden aciz olmalıdır. Bu da çocukluk, akli dengesinin yerinde olmaması ve bunaklık sebebi ile olabilir.⁴³ Bizim üzerinde duracağımız konu, yetim kalan çocukların vesayet altına alınması, onların mallarının tasarrufuyla ilgili örfi ve kanuni işlemleri ve onların mallarının korunması ile ilgili Eytam İdaresi'nin kurulmasından sonraki gelişmelerdir.

İslam hukukuna göre, baba ölmeden önce çocuklarına vasiyet yoluyla vasi tayin edebilirdi.⁴⁴ Bu vasi, reşit olmayan çocuklarının veya torunlarının mal varlığını idare ile görevlendirilirdi. Bu kişiler, yaptıkları görev için herhangi bir ücret almamaktadır. Vasiyet yoluyla vasi atanmayan yetimlere mahalli mahkemenin kadısı veya naibi tarafından vasi tayin edilirdi. Bu kişi, kadının veya naibin vekilidir.⁴⁵ Eytam İdaresi'nin kurulmasıyla birlikte (1851) vilayetlerde Temyiz-ı Hukuk Meclisleri, kazalarda ise Dava Meclisleri tarafından vasi tayin edilmeye başlanmıştır.⁴⁶ Görevlendirilen vasilere ücret almaması tavsiye edilirdi.⁴⁷ Kadı veya naib, vasiyi kontrol etme ve istediği zaman da onu azletme yetkisine sahiptir. Gerekliğinde ise vasinin tasarruflarını gözetmek için bir görevli tayin edebilirdi. Bu görevliye de "Nazır" adı verilmektedir.

Vesayetin geçerli olabilmesi için, vasiliğe tayin olunan kişinin bunu açıkça kabul ettiğini beyan etmesi gerekir.⁴⁸ Vasi olacak kişinin, vasilik görevini yerine getirebilecek fikri ve ahlaki vasıflara sahip olması, hür, akıllı, buluğa ermiş, reşit, emin, aynı dinden ve vesayet işlerine vakit ayırabilecek ve vasisi olduğu kişi ile sıkı münasebette bulunabilecek birinin olması gerekmektedir. Buna göre akıl hastası, köle, küçükler ve gayrimüslimlerin, ve güvenilir olmayan kişilerin veli veya vasi olmaları caiz değildir.

19. yüzyıl Osmanlı hukukunda çocuklarla ilgili hakların korunması ve vasilik kurumunun önemli bir yeri ve uygulaması olduğu görülmektedir. İncelediğimiz Şer'îye sicillerindeki çok sayıdaki örnek, ana babadan birinin veya her ikisinin ölmesi halinde mahkemenin çocukları ve onların mahfuz haklarını korumak için önlem alındığını ortaya koymaktadır. Vasi tayinlerinde öncelikle çocuğun en yakınından itibaren güvenilir kişiler vasi tayin edilebilirdi. Babanın ölümüyle gerçekleşen vasi tayinlerinde önce anne akla gelmektedir. Daha önceleri kadının veya annenin vasi tayin edilmesi mümkün değilken, Tanzimat ile birlikte kadının vasi tayin edilmeye başlandığı görülmektedir.⁴⁹

Baba harici birisinin vasi olarak atanması bazı durumlarda gerçekleşmektedir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi babanın vasiliği yapamayacak hukuki ehliyete sahip olmadığı durumlarda başka biri vasi tayin edilmekteydi. Vasinin belirlenmesinde kan bağından önce verilen görevi layıkıyla yapabilmesi temel şart olarak aranmaktadır. Şikayet halinde vasilik elden gitmekte ve yapabilecek olana verilmektedir.⁵⁰

Eski hukukumuzda vasi tayinlerinde belirli bir süre söz konusu değildir.⁵¹ Sürenin sona ermesi için vasinin vefat etmesi ya da vasi olarak atandığı kişinin rüşd olması gerekmektedir. Ancak vasi olarak atanan kişi vasilik görevini yerine getiremezse kadı tarafından görevine son verilir ve yerine başka bir vasi tayin edilirdi. Vasi olarak atanan kişiyi baba seçmiş ise kadı, bu kişinin görevine bir istisna dışında son veremez. Bu da vasinin hiyanet etmesidir. Baba tarafından atanan vasi, vasilik görevini yerine getiremiyor ise onun görevine son verilmeden kadı tarafından başka bir vasi daha atanırdı.

Vasi, yetimin menkul ve gayri menkul⁵² malını muhafaza etmek ve onun yararına işletmekle yükümlüdür. Yetimin faydası için onun malı ile ticaret yapılabilir, malını kendi malı

ile birleştirip ortaklaşa çalıştırabilir ve şirket kurabilirdi. Yetimin yararı için ne gerekiyorsa yerine getirmekle mükelleftir. Fakat malında onun zararına olacak tasarrufta bulunamaz ve yetimin malını kendi yararına kullanamaz. Yetimin kendi malını koruyacak, iyi şekilde kullanacak duruma geldiğini anlayınca malını teslim ederdi.⁵³ Vasi, dilerse vasisi olduğu çocukların nafaka ve diğer harcamaları için bu çocukların mallarından karşılanmak üzere hakimden harcama izni isteyebilirdi. Nitekim yetim ile ilgili çıkarılan nizamnamelerde yetimin, Eytam Sandığı'ndaki mallarından nafaka ve tamirat türü ihtiyaçları için vasi vasıtasıyla paranın kullanılmasını hükme bağlanmıştır.⁵⁴ Eğer yetim, rüşt olmadan evlendirilirse vasi, Eytam Sandığı'ndan çeyiz masrafı olarak yetim adına ayrı bir para da çekebilirdi.⁵⁵ Hatta nizamnamelere göre; yetim haklarını vasisinin takip etmediği veya vekil dahi gönderemediği durumlarda yetimin hakkının zayi edilmemesi için Eytam müdürünün müzekkeresi ile şer'i hakimler tarafından takip ettirilerek yetimlerin haklarının korunmasına çalışılmıştır.⁵⁶

Marmaris Şer'iyeye Sicili Defterlerine göre 24 yıllık süre içinde 161 tane vasi tayini gerçekleşmiştir. Bu tayinlerin 85'i (%52,79) anne, 27'si (%16,77) baba, 10'u (%6,21) akraba, 39'u (%24,22) ise diğer diye isimlendirdiğimiz kişiler vasi olarak tayin edilmişlerdir.

1.3. Rüşt (Bulûğ)

Rüşt konusunda iki terim karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan biri "bulûğ" ikincisi de "rüşt" terimleridir. Bulûğ: çocuklarda, biyolojik olarak ergenlik belirtilerinin ortaya çıkması devresi demektir.⁵⁷ Bulûğa ermek, medeni hukuk açısından rüşte ermek anlamında da kullanılmaktadır. Bu kişiler, medeni hukuk açısından tam ehliyete sahiptirler. İslam ve örf hukukunda bir çocuğun baliğ sayılabilmesi için farklı görüşler bulunmaktadır. Bu görüşlerin ortak noktası bulûğ yaşının erkeklerde 12, kızlarda 9 yaş sınırı kabul edilirken, her ikisinde de üst sınırı on beş yaş olarak kabul edilmiştir. Bu yaş sınırları, iklime dayalı olarak bölgesel farklılıklar göstermektedir. Bu yaş ve altı aynı zamanda çocuğun yetim sayılma yaşıdır.⁵⁸ Nitekim yetimlerle ilgili çıkarılan nizamnamelerde 15 yaş ve altı çocuklar yetim sayılmaktadır.⁵⁹ Kısacası yetim, bulûğ çağına gelmemiş çocuklar için kullanılan bir ifadedir.

Rüşt ise çocuğun kendi malını idare edebilmesi selahiyetine erişme yaşı ile ilgilidir. Rüşt durumuna bulûğ ile ulaşmak mümkün olduğu gibi, sonradan da ulaşmak mümkündür. Bu açıdan bulûğa eren kişi, kanuni ehliyete sahip değildir. Bu konuda farklı görüşler mevcuttur. Örneğin Hanefi fıkına göre erkek çocuklarda 18, kız çocukların da ise 17 yaşını doldurduklarında reşit sayılırlardı.⁶⁰ Osmanlı hukuk sistemindeki uygulamaya göre Hanefi fıkının görüşü ağırlık kazanmaktadır. Örneğin incelemiş olduğumuz Marmaris Şer'iyeye sicili Defterlerindeki iki hükümde kız çocuğu için 17,⁶¹ erkek çocuğu için de 18,⁶² yaşını rüşt yaşı olarak kabul edilmiştir. Aynı şekilde Hanefi fıkına göre; yukarıda bahsedilen yaş döneminde reşit olmadığı takdirde 25 yaşına kadar bekletilmektedir. Bu yaşı dolduran kişiler hiçbir tecrübe ve sınamaya gerek kalmaksızın reşit sayılırdı.⁶³ Örneğin Marmaris'in Gelibolu Köyünden Halil İbrahim 25 yaşına geldiği için malları, Eytam Sandığı'ndan hiçbir dava söz konusu olmadan kendisine teslim edilmiştir.⁶⁴

Reşit olma yaşı 17-18 yaşı olarak belirtilmiş ise de, Eytam İdaresi'nin kurulması ile birlikte bu yaş sınırı, kanunla 20 yaşını doldurma şartı getirilmiştir. Kısaca belirtmek gerekirse nizamnamelerde bulûğa girme yaşı 15 yaş kabul edilirken, reşit olma yaşı 20 olarak kabul edilmiştir. Bir yetim veya çocuk bu yaştan öncede rüştünü ispat etmek için şahit göstererek mahkemeye başvurabilirdi. Bunun örnekleri Marmaris Şer'iyeye Sicili Defterlerinde H. 1296 (1880) yılına kadar seyrek de olsa görmekteyiz. Bu tür başvurularda

EYTAM İDARESİ VE SANDIKLAR (1851-1926)

mahkeme, kişinin 20 yaşını doldurmamasına rağmen lehine karar verildiği görülmektedir. 1880'den sonraki tarihlerde ise 20 yaş sınırına dikkat edildiğini görmekteyiz. Bunun nedenini, Eytam teşkilatının yapısında aramak gerekir. Çünkü 1880 yılına kadar Marmaris'te Eytam İdaresi kurulamamıştır.

Bir yetim, rüştünü ispat edebilmesi için şahit göstererek mahkemeye başvurması gerekmektedir. Kişinin başvurusu, Eytam Meclisi tarafından araştırılarak sonuca bağlanmaya çalışılırdı. Bunda aranılan şart, kişi hakkında emniyet ve itimat sağlanmasıdır. Yani kişinin malını idare edebilmesi için güven vermesi gerekmektedir. Eğer bu güven oluşmamışsa bu yaş sınırı 25 yaşına kadar çıkabilmektedir. Yetim, rüştünü ispat ettikten sonra Eytam Sandığı'ndaki para veya malları kendisine senet karşılığında teslim edilirdi. Bu senet, sandıkta saklanırdı.⁶⁵

Osmanlı toplumunda özellikle erkek yetimlerin rüşt ispat etme veya mallarını, Eytam Sandığı'ndan teslim işlemleri zaman zaman gecikmelere neden olmuştur. Çünkü Osmanlı'da askeri alma yaşı 20'dir.⁶⁶ Rüşt ispatında ise 20 yaşını doldurma şartı bulunmaktadır. Kısacası erkek yetimler, bazan Eytam Sandığı'ndaki mallarını askerlikten sonra alabilmektedirler. Askerde iken bu kişilerin hakları, vasisi tarafından korunmaya devam edilmiştir. Bunu genellemek yanlış olabilir.

2. Eytam Nezareti ve Meclislerinin Kurulması ve Görevleri

Tereke bölümünde de bahsettiğimiz gibi yetim işlerini, daha önce İstanbul Kadılığı'na bağlı olarak kurulmuş olan Bab Mahkemeleri ve Kısmet-ı Belediye Mahkemesi, taşrada ise Müfettiş Hükkamlıkları bakmaktaydı. İstanbul ve Bilad-ı selase'de (Eyüp, Galata ve Üsküdar) tereke ve yetim mallarının satışı ile ilgili şikayetlerin artması üzerine bir takım tedbirlerin alındığı ve idari düzenlemelere gidildiğini görmekteyiz. Bu şikayetler üzerine yetim mallarının korunması ve muhafazası için önce bir komisyon kurularak konu Meclis-ı Vala'da⁶⁷ incelenmiştir. Müzakereler sonucunda Emval-ı Eytam Nezareti'nin kurulması kararlaştırılmış ve nizamnamesi yayınlanmıştır. Yayınlanan ilk nizamnameye göre bu nezaret, Şeyhülislamlık makamına bağlı olarak 7 Rebi'u'l-evvel H.1268 (31 Aralık 1851) tarihinde kurulmuştur. İlk olarak da nazırlığa Tahsin Bey atanmıştır.⁶⁸ Nezaret merkezi başlangıçta şeyhülislamlık makamına yakınlığı sebebiyle önce Süleymaniye'de düşünülmüş, ancak yer bulunamadığı için Babıali'de faaliyete başlamıştır. Memur kadrosu da 24 kişiden oluşmuştur. Nazır yardımcısı, 24 kişiden biri ve aynı zamanda başkaptir.⁶⁹

Nezaretin teşkilat yapısı hakkında fazla bilgiye ulaşamadık. Yayınlanan ilk (1851) nizamnamesine göre Nezaretin kurulduğundan bahsedilerek, görevleri maddeler halinde sıralanmıştır. Teşkilat yapısı hakkında ise fazla bilgi verilmemektedir. Nizamnamelerde daha çok Nezaretin merkez teşkilatı ile bilgiler yerine, gerek merkezde ve gerekse taşra teşkilatlarında kurulacak olan Eytam İdareleri veya Meclisleri ve Eytam Sandıkları hakkında bilgiler mevcuttur. İlk nizamnameye göre, Şeyhülislamlığa bağlı olduğundan ve genel muhasebesini bir kaç ayda bir meşihat makamına icmal olarak göndereceğinden söz edilmektedir.⁷⁰ H. 1286 (1869) tarihinde yukarıdaki nizamnameye zeyl olarak çıkarılan "Memalik-i Mahruse-i Şahanede Küşad Olunacak Eytam Sandıklarının Suret-i İdare ve Muhafazası Hakkında Nizamname"de de⁷¹ teşkilat ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. Sadece bu zeyl nizamnamede "yetim mallarının yazışmalarının mahkeme katipleri, muhasebe işlerinin de kaza veya idari mekanizmanın durumuna göre meclislerinin katipleri vasıtasıyla yürütülecektir" denilmektedir. Daha sonra H. 1291 (1874)'de çıkarılan "Ba-irade-ı Seniyye Teşekkül Ettirilen İdare-ı Emval-ı Eytamın Suret-ı Teşkilini ve Vezaiğini Mübeyyin

EYTAM İDARESİ VE SANDIKLAR (1851-1926)

Nizamname”de⁷² teşkilat yapısı hakkında bilgiler bulmaktayız. En son olarak da H. 1324 (1906) yılında çıkarılan "Umum Emval-ı Eytamın Suret-ı İdaresi Hakkında Tadilen Kaleme Alınan Nizamname”de⁷³ teşkilat yapısı ve diğer işlemler hakkında detaylı bilgiler bulunmaktadır. Ancak bu bilgiler, Nezaretin teşkilatı ile ilgili olmayıp, Eytam İdaresi ve Sandıklarının idari yapılanmaları hakkında bilgileri ihtiva etmektedir.

Nizamnamelere göre Eytam Nezareti'nin görevleri şunlardır: Tereke yazımına giden mahkeme memurlarıyla birlikte bir memurunu göndererek tereke yazımında ayrı bir defter tutmak, terekelerden yetimin hissesine düşen mal ve eşyaların fiyat tespitini ve kontrolünü yapmak, Yetim hissesine düşen eşyaların satılıp satılmadığına dair belge vermek, Yetimin malından borç verilecek miktarın karşılığı rehin alınacak malın kıymet takdirini yapmak ve kıymetini belirten bir ilmuhaberi vasiye vermektedir. Nezaret bu malları bilir kişilere tahmin ettirmektedir. Hatta bu bilirkişilerin herhangi bir yolsuzluğa sebep olmaması için birbirine kefalet senedi ile kefil ve mesul tutmaktadır. Bilirkişi olan esnafın kefalet senedi nezarete saklanmaktadır.

Nezaret, yetim mallarının muhasebesini denetliyordu. Hatta bir kaç ayda bir yetim işlemleri ve mallarıyla ilgili şeyhülislamlık makamına rapor veriyordu. Yetim, reşit olunca mallarını kendisine teslim etmek gibi görevleri bulunmaktadır.

Her ne kadar Eytam Nezareti 1851 yılında kurulmuş ise de H. 1291 (1874)'de teşkilat yapısı oturmaya başlamıştır. Bu tarihte oluşturulmaya çalışılan yapıya göre, İstanbul'da yetim işleriyle ilgili yine Şeyhülislamlık makamına bağlı olmak üzere "meclis-ı İdare-ı Emval-ı Eytam” kurulmuştur.⁷⁴

Bu meclis; bir reis, bir müdür, katip ve askeri memurlardan ve iki daimi azadan oluşturulmuştur. 1908'de yapılan değişiklikle daimi üye sayısı altıya çıkarılmıştır. Eytam müdürü ve katip tabi üyedir.⁷⁵ İstanbul Eytam müdürü, Şeyhülislamlık tarafından ilmiyeden bir kişi seçilerek padişah onayı ile atanırdı. Diğer Eytam müdürleri ve meclisleri, İstanbul Eytam Müdüriyeti'ne bağlıdır.⁷⁶

Daha sonra 1914'te yapılan değişiklikle İstanbul Eytam müdürü, fermanla atanmaya veya azledilmeye başlanmıştır. Müdürün olmadığına, vekalet etmek üzere yardımcı atanmıştır.⁷⁷ Bu "idarenin adı 1851'den 1914'e kadar olan dönemde Eytam Müdüriyeti veya Eytam İdaresi şeklinde geçerken, 1914'te çıkarılan ek nizamname ile bu idarenin adı "Dersa'adet Emval-ı Eytam ve Beytü'l- mal Müdüriyeti" şeklinde değiştirilmiştir.⁷⁸

2.1. Yetim Malları İdari Meclisi (Emval-ı Eytam İdari Meclisi) ve Görevleri

Emval-ı Eytam İdaresi, Merkezi İstanbul'da olmak üzere Şeyhülislamlık makamının nezareti altında bir reis, bir yetim malları müdürü ve iki daimi üyeden oluşmaktadır. İdari meclisin, yazışmaları başkatip tarafından yapılıyordu. Gerekli görüldüğü takdirde askeri memurlarda istihdam ediliyordu.⁷⁹ Bu meclis, taşradan gelen cetvellerle, taşrada bulunan yetim mallarının muhasebesini tetkike memurdur. İstanbul ve Bilad-ı Selasede (Üsküdar, Eyüp, Galata) oturanların şimdiye kadar çoğalmış olan tereke işlemlerini bir an önce halletmesi ve yetim, deli, kayıp, dul ve bunakların haklarının korunması ile ilgili başkaca nizamname hazırlamaya yardımcı olacaktır. Meclis, İlmiye sınıfının yetimlerinin de tespitine yardımcı olacaktır.⁸⁰

Meclisin yetki ve sorumluluğu daha önce çok sınırlıydı. Her türlü konuyu meşihat

EYTAM İDARESİ VE SANDIKLAR (1851-1926)

makamına soruyordu.⁸¹ 1908'den itibaren yetki ve sorumlulukları genişletilmiştir. İstanbul merkezde bulunan İdari meclisinin görevleri, İstanbul'da ve taşrada tereke yazmaya görevli her türlü şer'i mahkeme, eytam müdürleriyle ve taşra eytam meclislerinin idaresine ait emirler, kayıt işlemlerinin ve muhasebelerinin usulüne uygun yapılıp yapılmadığını, terekelerin eytam sandıklarına konulup konulmadığını, kassam defterleriyle diğer şer'i belgelerin zamanında hazırlanıp ilgili makamlara gönderilip gönderilmediğini, tereke memurları, eytam memurları, müdür ve taşra meclislerinin durumlarını teftiş etmek ve uygun görmediği işlemleri ihtar etmek ve cezayı gerektirecek durum olursa şeyhülislamlığa bildirerek memuriyetten men cezasına kadar işlem yapmaktır.⁸²

Eytam ile ilgili her türlü terekelerin taksim olunan ve olunmayanlarını, işlemleri yapılmayan terekelerin gecikme sebeplerini, işlemi tamamlanan terekelerin eytam sandığına teslim edilip edilmediğini, her altı ayda bir muhakeme edip tereke memurlarından rapor isteyerek defter düzenleyecektir. Eksiklikleri hakkında görüş bildirerek, usulüne uygun gördüklerini İstanbul Merkez Eytam Müdüriyeti'ne havale ediyordu.⁸³

Taşra eytam müdüriyetlerinin geçmiş muhasebe defterlerini, kendi meclislerinden tasdikten geçirilenlerini tetkik ederek usulüne uygun olmayanlarını mahalline iade etmek, uygun olanlarını İstanbul Eytam Müdüriyeti'ne havale etmektir. Sene sonunda taşra meclislerinden iki adet hesap özeti ve aylık hesap mizanlarını istiyordu. Gerekli gördüğü tedbirleri müzakere ederek, Şeyhülislamlık makamına bildiriyordu. Yine genel eytam hesaplarını yıllık olarak şehirlere göre ve kişilere göre hesaplarını düzenleyerek, Divan-ı Muhasebat'a gönderiyordu.⁸⁴

Meclis kararları ittifakla veya çoğunlukla alınıyordu. Üyelerden biri muhalefet ederse muhalefet şerhini altına yazmakla mükelleftir.⁸⁵ Meclisten çıkan her türlü yazışma ve kararlar, kişinin özel mührüyle mühürlenip, düzenli olarak meşihata gönderiliyor ve burada işlem gördükten sonra yürürlüğe giriyordu. Bu kararlar, meşihat makamında işlem görmezse geçerli olmuyordu.⁸⁶ Mecliste tartışıldıktan sonra sonuçlandırılan kararlar, tarih sırasıyla deftere yazılarak reis ve aza tarafından imzalanıyordu. İmzalanmayan kararlar geçerli olmuyordu.⁸⁷

Şeyhülislamlık makamından meclise havale edilen her türlü evrak en geç bir hafta içinde cevaplandırılıyordu. Meclisine müracaatlar yazılı olarak yapılıyordu. Şifahen yapılan müracaatlar değerlendirilmiyordu. Hatta Şeyhülislamlık makamından havale edilmeyen müracaatlar da kabul edilmiyordu.⁸⁸

2.2. Taşra Eytam Teşkilatı ve Eytam Meclislerinin Görevleri

Taşrada yetim işlerine "müfettiş hükkamlıkları"nın denetiminde mahalli mahkemeler bakmaktaydı. 1851'de Eytam İdaresi kurulmuş olmasına rağmen taşranın büyük bir kısmında 1880'li yıllara kadar teşkilatlanamadığı görülmektedir. Taşra Eytam idaresinin oluşturulması ve görevleri hakkında ancak 1908 Nizamnamesi'nde bilgiler bulunmaktadır. Örneğin Muğla bölgesinde Eytam İdaresi, 1880'lerin ortalarında kurulduğunu görmekteyiz. Vilayet Salnamelerine göre ilk defa Eytam İdaresi'nin ve müdürünün 1887 yılında atanmış olduğunu görmekteyiz.⁸⁹

1851'de Eytam Nezareti ile birlikte yetim mallarını ve emlakini korumak ve kollamak amacıyla vilayet, liva ve kaza merkezlerinde de şer'i mahkemelere bağlı olarak eytam meclisi kurulması kararlaştırılmıştır. Bu meclis, belediye azasından seçilmiş iki daimi aza,

EYTAM İDARESİ VE SANDIKLAR (1851-1926)

defterdar, muhasebeci, mal müdürü, müftü ve eytam müdüründen oluşmaktadır. Haftada bir kere toplanacak olan bu meclis, gerekli gördüğü durumlarda daha fazla toplanabilecekti. Bu üyeler, yetim işlerine ücretsiz bakacaklardı. Reis, mazereti halinde üyelerden birini vekil tayin edebilirdi.⁹⁰

Mecliste tutulması gereken defterler, yazışmalar ve kayıt muameleleri mahkeme katipleri tarafından yapılıyordu. Hatta meclis toplantılarındaki kayıtları da bu katipler tarafından yapılıyordu.⁹¹

Eytam meclisleri, yazılan terekelerin usulüne göre yazılıp yazılmadığını, satılan tereke eşyasının kaydolunup sandığa konulup konulmadığını, idane ve nafaka hüccetlerinin zamanında yazılıp yazılmadığını kontrol ediyordu. Tereke memurlarının durumlarını teftiş ederek, usulsüz gördükleri işlemleri ikaz ediyordu. Eğer tereke işleri yoğunsa üyelerden birini bu işlere tayin ederek işlemlerin hızlanmasını sağlıyordu. Terekelerle ilgili her hangi bir problem çıkarsa ve işlemlerde tereddüt edilirse mahkeme kanalıyla Şeyhülislamlık makamına durum bildirilirdi.⁹²

Bu meclisler, her yılın sonunda defter ve kayıtları kontrol ederek, borca verilen paralardan gelen nemaları ilgili kişilerden tahsil ederek sandıklara iadesini sağlamaktaydı. Teslim edilen paraların miktarını, ne kadar nema getirdiğini, ne kadar yetimlere nafaka verildiğini ve ne kadar harç ve masraf edildiğini, sandık mevcutlarının ne kadar olduğunu tetkik ve hesap ettirmektedir. Bunlar üç ay içinde bir örneği iki nüsha olarak eski muhasebe defterini de tanzim ettirilip eytam müdürü ve mahkeme başkatibi tarafından mühürleniyordu. Bunlar meclisce tasdik ettirildikten sonra bir nüshası mahalli eytam sandığında saklanıyordu. Diğer nüshası Şeyhülislamlık makamına sunulmak üzere mahalli mahkemeye veriliyordu. Zamanında bu işlemleri bitirmeyen memurlar hakkında ceza-i müeyyide uygulanıyordu.⁹³

Taşra Eytam idareleri ve sandıkları, Eytam İdaresi Meclisi'nin talimatı üzerine Maliye müfettişleri, Maliye müfettişlerinin olmadığı yerlerde Adliye müfettişleri⁹⁴ tarafından teftiş ettirilip, raporları Şeyhülislamlık makamına gönderilirdi.⁹⁵

Eytam İdaresi meclislerinin görev ve yetkilerini özetlemek gerekirse;

1. Sandıklara verilen yetim para ve mallarını muhafaza etmek,
2. Yetimlerin gayri menkullerini idare etmek ve usulüne uygun olarak her türlü vergi, vesair masrafları yapmak,
3. Devletçe kendilerine tahsis edilen maaşı tahsil etmek,
4. Yetimlerin iaşelerine karşılık nafakalarını sağlamak,
5. Veli ve vasilerinin hesaplarını kontrol etmek,
6. Tereke yazımı ve işlemlerini istemek ve mirasçı ile hazine hissesinin ödenmesinden sonra kayıp hisseleri muhafaza etmek,
7. Kesin ve kesin olmayan vade ile ödenecek parayı kabul etmek,
8. Merkez İdari Meclisi'nin ise, taşra eytam sandıklarının hesaplarını incelemek ve işlemlerini nezaret etmektir.⁹⁶

2.3. Girit Eytam Sandığı ve Yetimlerle İlgili Diğer Hükümler

EYTAM İDARESİ VE SANDIKLAR (1851-1926)

Yukarıdaki eytam idaresinin görev ve yetkileri çerçevesindeki hükümler, menkul ve gayri menkul malı olan yetimlerin haklarının korunması ile ilgilidir. Ancak malı olmayan ihtiyaç sahibi veya ebeveyni memur olup ölenler veya emekliye ayrılmış kişilerin yetimlerinin haklarının korunması ile ilgili hükümler de bulunmaktadır. Başlangıçta bunlarla ilgili hükümler yokken 1877 yılında çıkarılan eytam idaresinin kurulması ve görevleri hakkındaki nizamnameye ek olarak telgraf ve posta memurları, katip ve hademelerinin yetim ve yaşlı kadınlarına bağlanacak maaş ve buna karşılık tutulacak meblağın idaresi ile ilgili işlemlere dair nizamname yayınlanmıştır.⁹⁷ Aynı şekilde ilmiye sınıfının,⁹⁸ idareci ve askeri sınıfa mensup emeklilerin,⁹⁹ son olarak da emekli sandığından istifade edemeyen eski ve yeni memurların ölenlerinin yetimlerine ve yaşlılarına maaş bağlanması kararlaştırılmıştır.

Bu nizamnamelerde yetim haklarından çok, ölen kişilerin emekli maaşının ne olduğu ve yetim ve yaşlılarına intikali ile ilgili hükümleri ihtiva etmektedir.

Girit'in¹⁰⁰ özerk yapıya kavuşmasından sonra burada Evkaf ve Eytam İdaresi ve Sandığı kurulmuştur. Bu sandığın veya idarenin amacı, diğer eytam idaresiyle ortak özellikleri taşısa da farklı olarak dikkati çeken hususları vardır. Örneğin yetimlerin yanında kimsesiz çocukların, serseri gezenlerini okula veya sanata göndererek terbiye etmek, sarhoş gezenlerin kuvvet kullanarak hallerinden vazgeçirmek, bunların kazandıkları paraları eytam sandığında korumak, ıslahı mümkün olmayanları ise velilerinin rızası alınarak denizci askeri olarak Bahriye'ye yazdırmak gibi hususlar eytam idaresinin görevleri arasındadır.¹⁰¹ Yine eşler arasındaki geçimsizlik, aileye ait problemlerde çıkan ihtilafların çözümünde meclis, ahlaksızlığın önüne geçmek amacıyla yardımcı olacak ve mümkün olduğu kadar zor kullanacaktır.¹⁰² Diğer maddelere baktığımızda Girit vilayetinin özel durumuna göre bazı değişikliklerin olduğunu görmekteyiz. Bunlar uygulamadan ziyade, pratikte vilayetin durumuna göre hazırlandığı dikkati çekmektedir.

2.4. Eytam Müdürü ve Diğer Görevlilerin Görev ve Yetkileri

Eytam müdürleri, nizamnamelere göre iki yıllığına seçilirdi. Tekrar seçilmesi mümkün değildi.¹⁰³ 1908'den sonra her yıl Şubat ayı sonunda eytam meclislerinde muhasebeleri görülerek, her hangi bir usulsüzlüğü görülmediği veya istifa etmediği sürece sürekli atanmaya başlanmıştır.¹⁰⁴ Müdürler, eytam meclisleri tarafından seçilirken, İstanbul Eytam müdürü Şeyhülislamlık makamınca seçilirdi. Diğer eytam müdürleri ve meclisleri, İstanbul Eytam Müdüriyeti'ne bağlıdır.¹⁰⁵ Eytam müdürleri ve diğer üyelerin yukarıda da bahsettiğimiz gibi usulüne uygun kuvvetli müteselsil kefil ile ellerinden senet alınıyordu. Hatta bu kefiller, altı ayda bir kontrol edilirdi.¹⁰⁶ Bu kişilerin mal varlıkları belediyece tespit edilerek, alım satımlarını Şeyhülislamlık makamından izin almadığı sürece yapamıyorlardı.¹⁰⁷

İlk nizamnameye göre Eytam müdürleri, her iki yılda bir değişmesi gerekiyordu. Ancak bu hükme taşrada uyulmadığı görülmektedir. Örneğin Muğla merkezde buna kısmen uyulurken, Marmaris'te nizamnameye aykırı olarak değiştirilmediğini görmekteyiz. Marmaris Şer'iye Sicili Defterlerine göre; ¹⁰⁸ 1906 yılı öncesi tek bir kişinin Eytam Müdürü olarak adı geçmektedir (Hafız Mehmet Efendi), 1908 sonrasında ise nizamnameye aykırı olarak her iki yılda bir Eytam müdürünün değiştirildiğini görmekteyiz.

Eytam müdürleri ve yardımcılarının görevleri; Tereke ve vesaireden müdüriyete gelen para ve rehin mücevheratın ve bunların tahmin evraklarını, deftere kaydettirerek kasaya koydurmakla mükelleftir. Sandıktan borç almak isteyenlerin verecekleri rehinlerin kıymet

EYTAM İDARESİ VE SANDIKLAR (1851-1926)

takdirlerini, kefillerinin sağlam olup olmadığını, eytam nema ve akarları ücretlerinin hazine borçları nemalarının aydan aya baştahsildar vasıtasıyla tahsil edilip, yetimin vasisi veya yakınlarına verilir verilmediğine, hazine borçları nemalarının sahiplerine verilmesini sağlamak, faizinin zamanı dolan paraların tahsilini sağlamak veya zamanını tekrar yenilemesini yapmak, kassam defterlerinin ve diğer işlerin zamanında yapılmasını sağlamak ve mahiyetinde çalışan memurların görevlerini usulüne uygun yapmalarını sağlamak, yetim haklarıyla ilgili lüzumlu görülen şeyleri müzakere ettirmek ve mahiyetindeki memurların usulsüzlüklerini araştırmak ve idari meclise bildirmektir.¹⁰⁹ Sandıktan her ne surette ödeme yapılırsa yapılsın Eytam müdürü hazır bulunuyordu.¹¹⁰ Yine müdür ve mahiyetindeki memurlar, resmi günler hariç günde altı saat çalışmak zorundaydılar.¹¹¹

Başkatip, sulh davalarının usulüne göre işleyip işlemediğine, mahiyetindeki memurların görevlerini yapıp yapmadığını, memurların usulsüzlüğünü gördüğünde ikaz ederek hakime, en son olarak da eytam meclisi idaresine havale ediyordu.¹¹²

Yetim işlerinde çalışan tereke memurlarının görevlerine gelince; Bu kişiler, tereke yazabilmeleri için müteselsil olarak kefalet senedi yaptırıyorlardı.¹¹³ Kefaleti olmayan katipler, tereke yazamıyorlardı. Bu senetler, Eytam idari meclisine gönderiliyordu.¹¹⁴ Katipler veya memurlar, tereke yazımlarında bizzat bulunuyorlardı. Yazım işlemleri en geç bir hafta içinde tamamlanıp, tashih işleminden sonra başkatibe havale edilirdi. Başkatip, tashih ve imzadan sonra hakim ve katiplere geri verirdi. Yazıla işareti yazıldıktan sonra yazıcıya verilir, sicile kaydedildikten sonra "kayıt ve mukabele olunmuştur" yazısı yazılıyordu. Yazıcı, yazı ve sicil sayfa numaralarını ve yazıcılara mahsus mühürle mühürlüyordu. Daha sonra katip ve hakimlere vererek onlar da imza ve mühürlüyorlardı.¹¹⁵ Başkatip ve memuru olamayan mahkeme katiplerinin yazdıkları terekeler, kassam defterleri ve diğer evraklar, naib tarafından görülüp tashih ve yazıla işareti konulduktan sonra işlemler tamamlanıyordu.¹¹⁶ Tereke yazımlarında iki kayıt arasında iki parmaktan çok boş yer bırakılmayacak ve silinti kesinlikle yasaklanmıştır. Yanlışlık olursa yazının üstü hafif çizilerek doğrusu yazılacak ve hakim tarafından mühürleniyordu. Defterlere sayfa numarası veriliyordu ve bu defterler, hakim tarafından tasdik ve mühürleniyordu.¹¹⁷

Muhzırlar, günlük satılan tereke eşyasından elde edilen paraları alacaklılara ve ilgili kişi ve yerlere teslim etmek ve karşılığında aldığı makbuzları hakime göstererek saklıyordu.¹¹⁸

Münadiler (dellal), yetimlerin satılacak gayri menkullerini gerekli yerlerde bağırarak satışını yapıyorlardı. Bunlarla ilgili tali işlemleri yürütüyordu.¹¹⁹

Yetim işlemleri ile ilgili yazışmaları mahkeme katipleri, sandık muhasebe ile ilgili işlemleri de kaza meclisleri katipleri tarafından yürütülüyordu.¹²⁰ Bu kişiler, kalemiye adı altında başka bir harç almıyorlardı.¹²¹

Eytam müdürleri ve diğer görevlilerin yapmış oldukları görevler veya işlemler sonucunda aldıkları ücretlere gelince; Eskiden kassam katipleri ve mahzarlar, idane harcı olarak kesede 5 kr, "Habbe-ı Vahide"¹²² adı altında harç alıyorlardı. Yeni usule göre bu harcın alınması, Nezaret ve Sadaretçe yasaklanmıştır. 1872'de çıkarılan bir zeyl ile yetimin emlak arazi ve akarından başka satılacak tereke eşyasından alınan binde 20 dellaliye harcından binde 12'si Eytam müdürüne, binde 5'i dellale ve binde 3'ü de mahkeme hademelerine (katip ve muhızır) veriliyordu.¹²³ Kaydiye harcının yarısı yazıcılara, diğer yarısı da İstanbul ve taşradaki Eytam Müdüriyeti heyetine veriliyordu.¹²⁴ Daha sonra 1880'de çıkarılan başka

EYTAM İDARESİ VE SANDIKLAR (1851-1926)

bir zeylde, Eytam müdürüne bunlardan başka, faiz makbuzlarından kuruşta bir para verileceği kararlaştırılmıştır.¹²⁵ Tahsildar olmayan yerlerde eytam müdürlerine, tahsil edilen faiz ve akar ücretlerinden ve hazine borçları nemalarından yüzde beş kuruş veriliyordu.¹²⁶

İstanbul merkezde alınan verginin üçte biri eytam memurlarına, üçte biri görevlendirilen muvazzaf olmayan görevlilere, muhasebe harcı ile idane harcının üçte biri İstanbul'daki hakimlere, üçte biri Eytam Müdüriyeti heyetine, diğer üçte birisi de ikili birli hesabıyla tereke katiplerine, muhızrlara veriliyordu. Taşrada ise; muhasebe harcı ve idane harcının üçte biri eytam müdürleri ve maiyetine, üçte biri mal sandığına teslim edilerek vergi ve diğer mahkeme harçlarıyla birleştirilerek her ay başında katip ve hademelerin maaşlarının ödenmesi sağlanıyordu. Dellaliyenin İstanbul'da yirmi hissedenden altı hissesi Dellale, altı hissesi tereke katiplerine, iki hissesi muhızrlara, altı hissesi eytam müdüriyeti heyetine veriliyordu.¹²⁷

Mahkemelerde yazılan terekelerden masraflar çıktıktan sonra mirasçılar arasında taksim olunan paranın yekunundan vergi olarak kuruşta bir para vergi alınmaktadır.¹²⁸ Eytam malından borç alınan paraya karşılık taşınır malların rehin edildiğinde binde bir kuruş, taşradaki devlet arazisi işletenlerden binde beş kuruş, kefilli borç alırsa binde on kuruş alınıyordu. Borç yenilemesinde de aynı para alınıyordu. İdane kayıtları için kayıt parası olarak binde bir kuruş alınıyordu. Kayıt silinmesi halinde para alınmıyordu. Belediyece de yapılan işlemler karşılığında bir kuruş ilmühaber parası alınıyordu.¹²⁹

Veraset ispatı ilam ve hüccetlerinde miktara göre kuruşta yarım para harç alınmaktaydı.¹³⁰ Yetimin üzerinde bulunan emlakın satışı için verilen izinnameden bin kuruşta beş kuruş harç alınmaktaydı.¹³¹ Tereke ile ilgili her türlü evrakın ikinci nüshasından harç alınmıyordu. Ancak kağıt parası olarak elli kuruş harç alınıyordu.¹³² Vasi tayini ve nafaka takdiri gibi işlemlerden para alınmayarak sadece kağıt parası olarak beş kuruş, yazıcıya da 15 ila 25 kuruş arasında kaydiye harcı alınıyordu.¹³³ Yine tereke yazımları için özel harç alınmayıp, ancak özel olarak katipler, olay mahalline giderlerse şehir içinde elli kuruş, şehir dışında uzaklığa göre yüz ila yüz elli kuruş, özel harç alıyorlardı.¹³⁴

3. Eytam Sandıklarının Kurulması

Eytam Sandıkları, yetimlerin mal ve paralarının korunması ve değerlendirilmesi için kurulmuştur. Bundan dolayı Osmanlı Devleti'nde paranın değerlendirilmesi veya işletilmesi ile ilgili uygulamalar üzerinde kısa da olsa durulması gerekmektedir. Osmanlı Devleti'nde paranın, değerlendirilmesi veya faizle işletilmesi, 15. yüzyılın ilk yarısından itibaren para vakıflarıyla başlamıştır. Para vakıflarıyla ilgili en eski örnek Edirne'de kurulmuş olup, on beşinci yüzyılın ilk yarısına aittir.¹³⁵ Osmanlı Devleti'nin duraklama dönemine girmesiyle, toplumun bütün kesimlerinde yaşanan para darlığı, buna bağlı olarak ortaya çıkan tefecilerden, ihtiyaç sahiplerinin korunması gibi çok çeşitli sebeplerden dolayı, 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren para vakıflarının sayılarında bir artış gözlenmektedir.¹³⁶

Para vakıflarının nemalandırılması, diğer gelir kaynaklarının işletilmesinde olduğu gibi bizzat vakıf kurucuları tarafından vakfiyelere konulan hükümlere bağlıydı. Vakıf haline getirilmiş paraların, yıllık %15 nispetinde bir gelir karşılığında ihtiyaç sahiplerine kredi olarak verilmek suretiyle işletildiğini görmekteyiz.¹³⁷

Vakıf paralarının işletilmesi üç şekildedir. Bunlardan birincisi mudarebe şirketi kurarak elde edilen kârın, hayır işlerinde kullanılması, sadaka olarak verilmesidir.¹³⁸ İkincisi; Fakirlere ve

EYTAM İDARESİ VE SANDIKLAR (1851-1926)

tahsis edilen kimselere ticaret sermayesi olarak verilmesi, yani kredi olarak kullanılmasıdır. Faizsiz para verme muamelesine ilk olarak 1543'te Mısır'da rastlanmıştır.¹³⁹ Üçüncü sistem ise muamele-i (hile-i) şer'îye denilen usuldür. Vakıf paralarının işletilme usulünün, hukuki dayanağı İslam hukukunda bey'ül-'ine diye bilinen bir satım akdi çeşididir.

Nakit para vakıflarından, borç verilirken önce teminat istenirdi. Borç isteyen kişi, teminat olarak mal gösteremezse borcu karşılayabilecek kuvvetli bir kefil aracılığıyla vakıflardan para alabilmekteydi. Bundaki amaç, vakıf paralarının zayi olmamasıdır. Bu sebeple vakıf paraların işletilmesi için yerli tüccar ve sanayici seçilmiştir. Fakirlere, iflas edenlere, kadınlara, müderrislere, sipahilere, yeniçerilere, tımar sahiplerine vs. devlet ricaline borç verilmemesi, vakfiye ve sicillerde şart olarak ileri sürülmüştür.¹⁴⁰

Nakit para vakıflarından elde edilen gelirler, vakıfların şart koştuıkları çeşitli hayır işlerinde harcandığı gibi çeşitli kamu hizmetleri de bunlarla görülmüştür. Bunların başında bugün belediye ve sosyal güvenlik kurumları olmak üzere bir çok kamu kuruluşlarının gördüğü hizmetleri ifa etmek için teşkil olunan ve avarız akçesi denilen yardım sandıkları gelmektedir. Bunların sermayesi, tamamen halk tarafından hiçbir menfaat gözetilmeksizin verilir. Verilen bu paralar, muameleye verilmek suretiyle elde edilen gelirle bir kısmı mahalle işlerine, mescit veya camilerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kullanılmış, bir kısmı da mahallelerde bulunan dullara, yetimlere ve kimsesizlere maaş olarak verilmiştir.¹⁴¹ Askeri yardım ve asker ailelerinden muhtaç olanlara bakmak için de yeniçeri kışlalarında kurulan yardım sandıklarının sermayesi vakıf paralarıyla sağlanmıştır.¹⁴²

Devletin vakıf paralara ilk müdahalesi, para vakfını caiz gören fermanlar ile olmuştur. Daha sonra vakıf paralarıyla ilgili kâr hadlerini belirleyen fermanlar ve hükümler çıkarmıştır. Tanzimat'a kadar yayınlanan layihalarda, Osmanlı Devleti'nde bulunan vakıf paraların mütevellî veya bazı şahısların zimmetlerinde İslam hukukuna uygun olarak, rehin veya kefil karşılığında kâr getirmek üzere işletilmesi amacı güdülmüştür. Paraların sene sonunda meydana gelen nemaları, vakıfların muhasebeleri iyice tetkik edilerek bekaya bir kuruş bırakılmadan gelirlerin kaydolması istenmiştir.

Tanzimat'tan sonra vakıfların idaresini Evkaf Nezareti üstlendiği için vakıf paralarıyla ilgili olarak Hazine-i Evkaf-ı Hümayun'da bir komisyon oluşturulmuştur. Buna göre; hayır sahiplerinin kâr getirmek için vakfettikleri paralar, hazineye teslim edilmiş ve onlar adına bu işi hazine yürütmeye başlamıştır. Ancak daha sonra paralar, tekrar mütevellî ve kaim makamlarına bırakılmıştır. Hazineye kalan paralar ise komisyon nezaretinde toplanarak işletilmiştir.

1914 yılında merkezi İstanbul'da bulunan Evkaf Bankası adıyla bir banka kurulmuştur. 1924 yılında ise vakıf paraları idaresi, vakıf paralara el koymuş ve paraların idaresini mütevellîlerden almıştır.

Devletin ekonomik yapısına paralel olarak gelişme gösteren para vakıfları, her ne kadar din ve devlet adamları arasında tartışmalara neden olmuşsa da bu vakıflar sayesinde diğer vakfiyelerde de olduğu gibi devlet bütçesinden bir kuruş harcanmadan bir çok kamu görevi ifa edilmiştir. Belediye hizmetleri, para vakıfları tarafından görülmüştür. Dul ve yetimlere maaş verilmiş, muhtaç olan asker ailelerinin bakımı para vakıfları tarafından üstlenilmiştir. İşleri yolunda olmayan esnafa da kredi açılmıştır. Osmanlı Devleti için, büyük iktisadi kuruluşlar olan para vakıflarından vazgeçilememesinin en önemli sebebi devletin içinde bulunduğu ekonomik bunalımdır. Para vakıflarının yanında 19. yüzyılda, ekonomik

EYTAM İDARESİ VE SANDIKLAR (1851-1926)

bunalımın çözülebilmesi amacıyla bir çok sandıkların kurulduğunu görmekteyiz. Belediye Sandıkları, Orta Sandıkları, Eytam Sandıkları gibi.

Bu sandıklardan biri de Eytam Sandıklarıdır. Eytam Sandıkları, yetim, deli, dul, kayıp ve bunak gibi kişilerin mal ve paralarını korumak ve değerlendirmek amacıyla "Yetim Malları İdari Meclisi"nin denetimi altında 1851'den itibaren her il ve kazada kurulmuştur.¹⁴³ Bu sandık, yetimlerin mal ve paralarını koruduğu gibi yetimlerin nafakasını sağlamak ve yetimler adına parasını işletmekteydi. Sandığın adı, 1908'e kadar "Eytam Sandığı" şeklindeyken, bu tarihten itibaren "Eytam İdanat Sandığı" şeklinde adı değiştirilmiştir.¹⁴⁴ Taşrada teşkilatlandırılması, Emval-ı Eytam İdari Meclislerinin peyderpey kurulmaya başlamasıyla birlikte kurulmaya çalışılmıştır.

Sandıkların idaresinden Eytam müdürleri sorumludur. Başlangıçta sandıkların muhasebe işlemlerini mahkeme katipleri¹⁴⁵ yaparken daha sonra merkezde bir muhasebeci ve gereği kadar muhasebe memuru bulundurulmaya başlanmıştır. Sandıklara giren çıkan bütün paraların takibini sağlamak amacıyla Sandık emini, yardımcısı, yevmiye katibi, iki idane memuru ve iki idane katibi de bulunmaktadır. Bunun yanında merkezde, taşra tereke icmallerini hazırlamak, muhasebe defterlerini tetkik etmek ve incelemek üzere beş tahsildar ve bir de baştahsildar ve tahminci ile birlikte yeteri kadar eleman çalıştırılıyordu.¹⁴⁶ Bu kişiler, her hangi bir usulsüzlüğe ve yolsuzluğa mahal vermemesi için birbirlerine müteselsilen kefil yapılıyordu. Hatta bu kişilerin her türlü alım ve satımları meclis denetiminde yapılıyordu.

İdanat Sandıklarının sağlam olmasına ve devamlı kilitli tutulmasına dikkat edilirdi. Bu sandıklar, hazine sandıkları ile birlikte emniyetli yerlerde muhafaza edilirdi. Anahtarları da sandık emininde bulunurdu. Muhafaza edilecek paralar, detaylı bir dökümü yazılarak sandıklara konulurdu. Daha sonra Sandık emini, Eytam müdürü ve muhasebeci tarafından sandıklar mühürlenirdi.¹⁴⁷

Eytam veya Eytam İdanat Sandıklarının yanında farklı meslek gruplarına ait Eytam İdanat Sandıkları kurulmuştur. İlimiye Sandığı, Girit Eytam ve Evkaf Sandıkları... gibi. Genel eytam sandıkların yanında 1875'ten itibaren emval-ı eytam meclisinin nezaretinde ilmiye sınıfına ait bir sandığın kurulduğunu görmekteyiz. Amacı ilmiye sınıfına mensup kişilerin yetimlerinin, mallarının korunması ve değerlendirilmesi içindir.¹⁴⁸ Sandığın sermayesi, ilmiye sınıfı kişilerden kesilen birer maaş tutarındır. Kesilen bu maaşlar, Şeyhülislamlık mektubi kalem vasıtasıyla defteri tutularak, Eytam idaresine teslim ediliyordu. Paranın işletilmesi de bu idare tarafından yapılıyordu.¹⁴⁹ Sandıkta biriken nemalar, sadece ilmiye sınıfının yetimlerine veriliyordu. Sandıktan verilen maaşlar, erkeklerde 20 yaşına kadar, bayanlarda evleninceye kadar, sakat, deli ve diğer hak sahibi kişiler ise Eytam Meclisi'nin uygun göreceği yaşa kadar maaş bağlanıyordu.¹⁵⁰ Sandıktan yetime maaş bağlanmışsa, yaşlı kadınına maaş bağlanmıyordu.¹⁵¹ Yani sandıktan yararlanmada öncelik yetimdedir. Sandıktan maaş alan dul kadınlar, her altı ayda bir tekrar evlenip evlenmediğini ispatlamak amacıyla mahalle veya köy imam ve muhtarından ilmühaber almak zorunluluğu bulunmaktadır.¹⁵²

Bunun yanında posta telgraf çalışanları¹⁵³ ve diğer memurların¹⁵⁴ yetimleri için de sandık kurulmuştur. Ancak memurlarla ilgili kurulan bu sandıklardan yararlanılmaya 1877 yılı Martı'ndan itibaren başlanmıştır.¹⁵⁵ Bu sandıklar, Eytam İdari Meclislerince idare ediliyordu.

EYTAM İDARESİ VE SANDIKLAR (1851-1926)

Yetimlerle ilgili oluşturulan başka bir sandık da Girit Eytam ve Evkaf Sandığı'dır. Bu sandık, diğer sandıklardan ayıran özelliği işletim tarzı ve idari yapılanmasıdır. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Girit adasının özerk bir yapıya kavuşturulmasından sonra Ada da, Eytam ve Evkaf İdaresi kurulmuştu. Bu idare çerçevesinde Girit merkez olmak üzere bağlı sancaklarda birer yetim idaresi ve sandık kurulmuştur. Başlangıçta İstanbul merkezdekine benzer idari teşkilatlanma söz konusu iken, 1888 yılından itibaren teşkilat yapısı ve sandıkların işletim tarzı değiştirilmiştir.

Yapılan değişikliğe göre Girit ve bağlı (Kandiye, Hanya, Resmo, ve Laşit) yetim sandıklarının defterleri birleştirilmiştir.¹⁵⁶ Bu yerlerin her birinde sandıkların yönetimi için birer "Heyet-ı Mümeyyize" oluşturulmuştur.¹⁵⁷ Bu heyet, 5-7 kişiden oluşuyor ve bu heyeti vasiler, naib huzurunda seçiyordu. Heyetin içinden özellikle muhasebeden anlıyan biri reis seçilirdi.¹⁵⁸ Reis, güvenilir kişilerden seçiliyordu ve fahri olarak çalışıyordu. Sandık işlemleri ile ilgili işleri, bu heyet tarafından atanan memurlar yürütüyordu. Bunların maaşları bu meclis tarafından tespit ediliyordu.¹⁵⁹ Eytam müdürleri, sandık eminleri ve başkatipler, Heyet-ı Mümeyyize'ye hesap vermekle mükelleftirler. Hatta bu kişilerin, bu heyetin işlerine müdahale etmesi yasaklanmıştır. Heyet, bu kişileri sorgulayabilirdi. Bu kişiler, heyetin istediği her bilgiyi vermeye mecburdurlar.¹⁶⁰

Bu değişiklik ile eskiden sandıktan verilen borçlar, iptal edilerek, yeni düzenlemeye göre borç verilmeye başlanmıştır. Sandığın genel hesapları iki yılda bir kontrol edilmeye başlanmıştır.¹⁶¹ Kontrol veya denetimi İstanbul merkezdeki olduğu gibi Eytam ve Evkaf Meclisi'ndeydi.¹⁶² Eytam ve Evkaf Meclisi'nin çoğunluğu Müslümanlardan oluşturulması zorunluluğu bulunmaktaydı. Balkan savaşlarından sonra imzalanan Londra (30 Mayıs 19123) ve Bükreş (10 Ağustos 1913) Antlaşması'yla Girit'in, Yunanistan'a terkenden sonra buradaki Eytam ve Evkaf Meclisi ve sandıkları kaldırılmıştır.

Kısaca özetlersek; 1851 yılında Emval-ı Eytam İdari Meclisleri ile birlikte önce İstanbul merkezde olmak üzere Eytam Sandığı şeklinde kurulmuştur. Daha sonra 1908 yılından itibaren adı Eytam İdanat Sandığı şeklinde değiştirilmiştir. Taşra da ise yine bu idare ile birlikte peyderpey kurulmuştur. Ancak Balkan savaşları, I. Dünya Savaşı ve akabinde başlayan işgallerle birlikte başlayan Kurtuluş Savaşı'nın vermiş olduğu siyasi ve ekonomik sıkıntılardan dolayı İstanbul merkezdeki Eytam İdanat Sandığı, 28 Teşrin-ı Evvel H. 1336 (1920) tarihinden itibaren borç verme işlemine son vermiştir. Sandığın alacakları ise tahsilat yapıldıkça sahiplerine teslim edilmeye çalışılmıştır. Taşrada Eytam İdanat Sandıkları, 1926 Yılında çıkarılan Medeni Kanunu'na kadar Emval-ı Eytam İdari Meclisleri gibi faaliyetlerine devam etmiştir.¹⁶³ 1926 yılından sonra Eytam Sandıklarında biriken paraların nemalandırılması için "Eytam ve Eramil Bankası" kurulmuştur.

3.1. Yetimlerin Sandıktan Yararlandırılması (Nafaka)

Nafaka, insanın normal bir hayat için muhtaç olduğu mesken, yiyecek ve içecek, giyecek, tedavi masrafları gibi ihtiyaçlarını temin etmek anlamını içine alır.¹⁶⁴ İslâm ve örf hukukumuz, prensip olarak kişi ve kişi haklarını, aciz ve muhtaç olanların korunmasını garanti altına alıcı tedbirler almayı ihmal etmemiştir.¹⁶⁵ Hür, Müslim veya gayrimüslim baba, erkek çocuğuna hayatını kazanıncaya değin; kız evladına ise evleninceye değin bakmakla yükümlüdür.

Nafakayı genel olarak kadının ve çocukların aldığı nafaka şeklinde toplamamız mümkündür. Kadının aldığı nafaka, evlilik devam ederken ve boşanma sonrasında aldığı

nafaka şeklindedir.

Çocuklar için alınan nafakaya gelince, bunu da kendi içinde iki grupta inceleyebiliriz:

1. Boşanma Sonucu Çocuklar İçin Alınan Nafaka: Boşanma sonrasında küçük olan çocuklar, annenin velayetine bırakılmaktadır. Baba bunların nafakasını karşılamakla yükümlüdür. Baba, çocukların her biri için aylık veya günlük anneye nafaka vermek zorundadır. Örneğin, Marmaris'in Tepe mahallesinden Mehmet kızı Ayşe'nin kızı Fatma için boşanmış olduğu eşi Mustafa oğlu Abidin'den mahkeme kararı ile her ay 22,5 kuruş nafaka almıştır.¹⁶⁶
2. Eytam Sandığı'ndan Alınan Nafaka: Bizi ilgilendiren nafaka türü budur. Eytam İdaresi kurulmadan önce yetimin malları, vasinin denetimi altında bulunmaktaydı ve vasisi aracılığı ile kullanılmaktaydı. Bu idarenin kurulmasından sonra yetimin malları Eytam Sandığı'na teslim edilip, koruma altına alınmıştır.

Anne veya babasını kaybeden bir yetime mahkemece tayin edilen vasi, Eytam Sandığı'na başvurarak yetimin zorunlu giderleri için günün şartlarına göre "nafaka ve kisve baha" adı altında belirli bir para istemektedir. Bu para, mahkemece bilir kişi (ehl-ı vukuf) tayin ederek kişinin sosyal ve ekonomik durumuna ve günün şartlarına göre günlük veya aylık şekilde takdir ediliyordu. Takdir edilen para, eytam müdürüne bildiriliyordu. Aynı zamanda yetimin sandıktaki özel defterine de kaydediliyordu. Takdir edilen para her ayın sonunda yetimin vasisine makbuz karşılığında teslim ediliyordu.¹⁶⁷ Örneğin 18 yy.'da İstanbul'da, (Eyüp yetim için takdir edilen aylık nafaka kişi başına 7.5 ila 60 kuruş arasında değişmektedir.¹⁶⁸ 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yy. başlarında (H. 1303-1326 yılları arasında) Marmaris'te yetim için aylık nafaka olarak Eytam Sandığı'ndan toplam 62 kişi faydalandırılmıştır. Bunlara ortalama aylık (15-20 kr) civarında nafaka verilmiştir. En düşük nafaka 3 kr. En yüksek ise 60 kuruştur.¹⁶⁹

Yetime kalan gayri menkuller, ebeveyninden miras olarak nakit para kalmamışsa yetim yararına kullanılmak şartıyla mahkeme kararıyla satılabiliyordu.¹⁷⁰

Yetimin aylık veya günlük aldığı genel nafakanın yanında yetim çocukların sünnet merasimleri, evlilik masrafları ve gayri menkullerinin tamiri içinde sandıktan vasi vasıtasıyla para alınıyordu. Sünnet merasimi ve evlendirme¹⁷¹ ile ilgili harcamalar, vasi tarafından yapılarak makbuzları eytam idaresine ibraz ediliyordu.¹⁷² Yetimlerin gayri menkullerinin tamirâtı içinse 500 kuruşa kadar olan masraflar için eytam meclisinin yaptıracağı araştırma sonucunda izin veriliyordu. Fazla ise belediyece keşif yapılarak tamirâtı için vasileri kanalıyla tamir ettiriliyordu.¹⁷³

Memur yetimlerinin nafakası ise, kendilerine kalan maaştan, sandık vasıtasıyla faydalandırılıyordu. Sosyal ve ekonomik durumuna göre. Bu kişiler erkeklerde 20 yaşına kadar, bayanlarda evleninceye kadar, diğer sakat, deli, yaşlı ve bunaklara meclisin uygun gördüğü süre kadar nafaka veriliyordu.¹⁷⁴

3.2. Sandıktan Faizle Borç Verilmesi

Eytam sandıklarında biriken paralar, nizamnamelere göre birkaç şekilde değerlendiriliyordu. Bunlardan birincisi esnaf, tüccar, memur ve ziraatle uğraşan kişilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere veriliyordu. Bu kişiler tarafından kullanılmazsa, yetim mağdur

EYTAM İDARESİ VE SANDIKLAR (1851-1926)

edilmemesi için sandıktaki parası, sarraflarca değerlendirilirdi. Ya da yetim adına değerli kağıt veya devlet tahvili alınırdı. Ancak diğer sandıklara eytam sandığından para transferi yapılmazdı.¹⁷⁵ Yetim işleri ile uğraşan kişilerin, sandıktan borç para alması nizamnamelerde yasaklanmıştır.¹⁷⁶ Borç talebinde bulunan kişiler alacakları borca karşılık, rehin göstermek zorundaydı. Rehin, altın-mücevherat olabileceği gibi tarla veya her hangi bir gayri menkul de olabiliyordu. Rehin, mutlaka borç alınacak paranın değerinde veya üzerinde olması gerekiyordu.¹⁷⁷ Yani bir buçuk katı olması gerekirdi. Rehin olarak gösterilen tarla veya gayri menkullerin, maliyeden ve belediyeden kıymet takdiri yapılırdı.¹⁷⁸ Gösterilen mallar, eytam müdürlüklerince tespit edilen ve birbirine kefarete senediyle bağlanan, güvenilir esnaf tarafından değeri takdir ediliyordu.¹⁷⁹ Eytam Nezareti'nce, merkezde takdir komisyonu kurulmuş ve bu komisyon değişik kalem malların listelerini yapmıştır.¹⁸⁰

Borç alacak olan kişi, alacağı paranın karşılığında rehinin yanında üç kefil göstermek zorundaydı. Kefillerin güvenilir olmasına dikkat edilirdi. Hatta gösterilen kefillerin, makam ve mevkilerine bakılmaksızın parayı ödeyebilecek maddi durumunun iyi olması gerekiyordu. Nizamname şartlarına uygun olarak kendilerinden bir de kefarete senedi alınarak sandıkta saklanıyordu.¹⁸¹

Sandıktan borç alacak kişi, eytam müdürlüklerine başvururdu. Başvurusu ilgili memur tarafından, kişinin adı, babasının adı ve lakabı veya şöhreti, ne işle uğraştığı, nerde oturduğu, rehin göstereceği para ve gayri menkulün tahmin belgesini alıp almadığı, hangi yetimin parasından borç almak istediği, hangi vasi ve eytam müdürü vasıtasıyla işlem yapılacağını, alacağı paradan kendisine ne kadar ödenebileceğini, borcunu ödeyemez ise gösterdiği rehin ve ferağın satılacağını ve bunun içinde eytam müdürü ve diğer memurları vekil ettiğini, mahkemeleşme durumunda mahkeme harçları ve vergilerini kendisinin ve kefillerinin ödeyeceğine dair borçlu ve kefillerine belge imzalatılırdı.

Alınacak para için koçan doldurularak masraflar, peşinen düşülürdü. Bu evraklar hazırlandıktan sonra talipli, tahmin belgeleriyle birlikte mahkemeye başvurabilirdi. Mahkemeden onaylanıp onaylanmadığına dair bir ilmühaber verilirdi. Bütün bu işlemler bittikten sonra Eytam müdürlerinin huzurunda en geç 15 gün içerisinde para ilgiliye teslim edilirdi. Evraklar sandıkta saklanıyordu.¹⁸²

Eytam sandıklarından bir kişi borç olarak rehin ve kefil göstererek en fazla 5000 kuruşa kadar para çekebiliyordu. Eğer tarla veya gayri menkul, rehin gösterilirse bu miktar, kefilsiz olarak 10.000 kuruşa kadar çıkmaktadır.¹⁸³ 25.000 kuruştan fazla para, sandıkta birikmiş ise sarraflar kumpanyasına veriliyordu.¹⁸⁴ Yukarıda da bahsettiğimiz gibi borç, üç yıllığına veriliyordu. Bu süre daha kısa da olabiliyordu. Bunda yetimin yaş durumu göz önünde bulunduruluyordu.¹⁸⁵ Ancak Muğla ve Marmaris Şer'iyeye Sicili Defterlerinde görebildiğimiz kadarıyla bu süre beş yıla kadar çıkabilmektedir. Paranın geri ödenmesi ise, yetime verilen nafakanın aylık olduğundan dolayı ödeme de aylıktır.

Borcun bitmesine bir ay kala Eytam Müdürlüğü'nce, borçluya bir ihtarname gönderilirdi. Bu ihtarname, hatırlatmak içindir. Bunda borçluya, son taksitini ödemez isen rehinlerinin satılacağını veya borcun yenileyip yenilemeyeceği bildirilirdi. Borçlu senet yenilemek isterse, eskisini tamamen ödedikten sonra yenisini alabiliyordu.

Borçlu kayıp ise veya başka yere gitmişse borcunun son tarihinde ödemez ise rehini gazete ilanı ile satılırdı. Masrafları da borçluya ait olurdu.¹⁸⁶ Borçlunun rehinleri, ödeme

EYTAM İDARESİ VE SANDIKLAR (1851-1926)

tarihinden en geç bir ay sonrasında satılabilirdi. Satılacak rehinler, iki ay içinde üç defa satışa çıkarılırdı.¹⁸⁷

Sandığın uyguladığı faiz oranlarına baktığımızda; Eytam Nizamnamesi'nin yayınlandığı 1851'de, alınan paranın kesesinden altı kuruş on para faiz ödenmekteydi. Yani 10'u 11,5'ten (yani %15'ten) veya kesesi 6 kuruş 10 para hesabıyla veriliyordu. Eğer bu şartlarda yetimin parası kullanılamaz ve sandıkta hâlâ parası varsa, akçesi bu şekilde durmaktansa yetime menfaat temin etmek için kesesi 5 kuruş faizle esnafa, tüccara, sarrafa vb.

kişilere verilebiliyordu. Bu faizin % olarak ifadesi ise %12'dir. Öncelikle yetimin menfaati söz konusu olduğundan ilk belirtilen şartlarda müşteri bulunmazsa, daha düşük faizle yani kesesi 5 kuruş faizle verilme yoluna gidiliyordu.

İncelediğimiz Muğla ve Marmaris Şer'iyeye Sicili Defterlerine göre bölgede uygulanan faiz oranları, genelde %12 civarındadır. Bunun üzerinde birkaç tane %16'ya verildiğini görmekteyiz. Ancak bunun yanında az da olsa talep olmadığı için %9 ve %10 civarında da verildiğini gördük. Düşük faizle daha çok Balkan savaşları ve akabinde başlayan I. Dünya Savaşı döneminde verilmiştir.

Sandıktan aldığı borcu ödemeyen kişiler ve kefilleri hapis cezasına çarptırılırdı.¹⁸⁸ Hatta bu hapis cezası nafakasız hapis cezası olmaktadır.¹⁸⁹ Bu kişiler bir daha sandıktan para çekemiyorlardı. Sandıkta biriken paralar, yetim rüşdünü ispat ettikten sonra nemalarıyla birlikte kendisine teslim ediliyordu.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin duraklama dönemi ile başlayan ekonomik sıkıntılar, beraberinde piyasada para sıkıntısına neden olmuştur. Piyasayı canlandırmak amacıyla bir çok para vakfı kurulmuştur. Devlet, tefeciliği önlemek için birçok emirler yayınlamıştır. Tanzimat'tan sonra da hem ekonomik canlılığı sağlamak, hemde tefeciliğin önüne geçmek amacıyla birçok para sandıkları kurulmuştur. 19. yüzyılda yetimlerle ilgili artan şikayetlerin önüne geçebilmek için Eytam İdaresi ve sandıkları kurulmuştur. Bu idare ve sandığın amacı, her ne kadar yetimlerin haklarını korumak ise de bunun yanında deli, kayıp, dul kadın, yaşlı ve bunakların haklarının korunması, para ve mallarının değerlendirilmesini yapıyordu. Bu amaçla 1851'de İstanbul'da Eytam Nezareti kurulmuştur. Bu Nezarete bağlı olarak her il ve kazada Eytam Meclisleri ve Eytam Sandıkları kurulmuştur. Bu idarenin taşrada kurulması daha sonralarıdır.

Eytam Nezareti veya Eytam Meclisleri, yetimlerin haklarını, ebeveyninden birinin ölümünden itibaren koruma altına almaya başlamıştır. Daha önceleri yetimlerle ilgili bir takım hükümler varken, tereke, vasi, rüşd ve diğer hukuki işlemlerle ilgili hükümler, Nezaretin kurulmasıyla yazılı hale getirilmiş ve disiplin altına alınmıştır. Eytam idareleri, yetim ve bahsedilen kişilerin hukuki işlemlerini takip ederken, para ve mallarının değerlendirilmesi işine de bu idarenin bünyesinde kurulan Eytam Sandıkları bakmaktaydı. Bu idare ve sandığın kurulması ile hem yetimlerin hakları, hemde para ve mallarının değerlendirilmesi sağlanmıştır. Sandığın adı, daha sonra "Eytam İdanat Sandığı" şeklinde değiştirilmiştir. Değerlendirilen para ve mallardan yetimler için aylık nafakaları sağlanmıştır. Bunun yanında bu idare ve sandıklarla, devlete vergi olarak kazanç sağlanmıştır. Aynı zamanda istihdam yaratılmıştır. Yine sandıklar vasıtasıyla bölgesel

EYTAM İDARESİ VE SANDIKLAR (1851-1926)

çapta sermaye oluşturulmaya çalışılmıştır.

Sandıklardan borç olarak verilen paraların faiz oranlarına baktığımızda dönemin ekonomik yapısı hakkında bilgilere erişmekteyiz. 19. yüzyılın ortalarında uygulanan yıllık faiz oranları %15 civarında iken, daha sonra yetimlerin para ve mallarının değer kaybetmemesi için sandıklarda bekletilmesi yerine daha düşük faizle (%12) para verilmeye çalışılmıştır. Bu oran daha sonra uzun bir süre teamül olarak uygulanacaktır. Faiz oranları, özellikle Balkan savaşları, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sırasında % 9'lara talimli bulunmadığı için düşmüştür. Bu dönemde savaş nedeniyle askerde ölen veya şehit düşen kişilerin dul ve yetimlerinden herhangi bir vergi alınmamıştır.

Eytam Sandıkları, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Anadolu'da başlayan işgaller ile birlikte ortaya çıkan kargaşalık ortamında ekonomik olarak etkilenmiştir. Bundan dolayı, İstanbul merkezdeki sandık 1920 yılında kapatılmıştır. Taşradakiler ise, Eytam İdareleri ile birlikte 1926'ya kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. 1926 yılında çıkarılan Medeni Kanun'la Eytam İdareleri ve sandıkları kaldırılmıştır. Sandığın yerine Eytam ve Eramil Bankası kurulacaktır.

Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÇANLI

Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi / Türkiye

Alıntı Kaynağı: Türkler, Cilt: 14 Sayfa: 57-73

Dipnotlar :

1. Göktürk Yazıtlarıyla ilgili olarak bkz. Muharrem Ergin, Orhun Abideleri, 17. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1994.
2. Bahaeddin Ögel, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, TDAV. Yay., İstanbul 1988, s. 245.
3. Özellikle İlhanlılar ve Selçuklular zamanında yetim çocukları himaye etmek ve onların mallarını korumak amacıyla yaptırılan vakfiyeler büyük önem arz etmektedir. Bunlardan ilki İlhan prenslerinden Gazan Mahmut Han (M. 1295-1304) tarafından yaptırılan "Gazan Mahmut Han Vakfiyesi" Diğeri ise Selçuklular zamanında Erbil Atabeyi olan Muzaferüddin Ebu Said Gökborü tarafından yaptırılan "Gökborü Vakfiyesi"dir. İbrahim Canan, Çocuk Hakları Beyanamesi Işığında İslam'da Çocuk Hakları, 2. Baskı, Yeni Asya Yay. İstanbul 1981, s. 130.
4. Canan, a.g.e., s. 131.
5. İslam ve Hıristiyan kimsesiz yetim çocukların "tahsil ve terbiyelerine bakmak, sanat öğretmek" için kurulmuştur. Ahmet Eryüksel, "Osmanlı Devleti'nde Dul ve Yetimler", Şarkiyat Mecmuası, VIII, İstanbul, 1998, s. 331; Nadir Özbek, "II. Abdülhamid ve Kimsesiz Çocuklar: Daru'l- hayr-ı 'Âli", Tarih ve Toplum, c. 31, Sa. 182, Şubat-1999, s. 17.
6. Eryüksel, a.g.m., s. 331; Mektebi yaptıran ve açan Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye'dir. Daüşşafaka'nın açılış tarihi olarak 1873 (H. 1289) verilmektedir. Yetim ve öksüz çocuklara eğitim vermek amacıyla açılmış ilk sivil lisedir. 1903 yılında mektebin idaresi Maarif Nezareti'ne devredilmiştir. Osman Ergin, Türkiye Maarif Tarihi, Cilt: 3-4, Eser Matbaası, İstanbul 1977, s. 946-948.
7. Osmanlı İmparatorluğu'nda gayr-i müslim yetimler için kendi cemaatleri ve özellikle misyonerler tarafından kurulan birçok yetimhane bulunmaktadır. Sadece Müslüman yetimler için I. Dünya Savaşı yıllarına kadar Daru'l-hayr-ı 'Âli dışında bir kurumun olmadığı söylene de bu doğru değildir. Çünkü çeşitli vilayetlere dağılmış olan sanayi mekteplerinin bir tür yetimhane işlevi gördüğü bilinmektedir. Daha geniş bilgi bkz. Nadir Özbek, a.g.m., s. 11-20.
8. Trablusgarb ve Balkan savaşları ve devam eden I. Dünya Savaşı nedeniyle ortaya çıkan açlık ve sefaletin tesiri ile ve istilaya uğrayan yerlerde yetim ve öksüz kalan çocukların himayesi için kurulmuştur. Özellikle Doğu vilayetlerinden getirilen erkek ve kız çocukları barındırmak, okutmak, sanat ve meslek öğretmek amacıyla 1915 yılında Maarif Nazırı Şükrü Bey'in gayretleriyle açılmıştır.

EYTAM İDARESİ VE SANDIKLAR (1851-1926)

- Osman Ergin, a.g.e., s. 1548-1552; Cüneyd Okay, Darüleytamların resmi olarak 2 Nisan 1917'de kurulduğunu ifade etmektedir. Cüneyd Okay, "Meşrutiyet Dönemi'nde Savaş ve Çocuk", Osmanlı (Toplum) V, Ankara, 1999, Yeni Türkiye Yay., s. 493.
9. Osmanlı Döneminde Eyüp, Galata ve Üsküdar'ın üçüne birden verilen isim. Mithat Sertoğlu, Osmanlı Tarih Lugatı, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986, s. 52.
 10. Eryüksel, a.g.m., s. 332.
 11. Eryüksel, a.g.m., s. 332, 333; Sayın Eryüksel'in transkripsiyon olarak verdiği "İstanbul Müftülüğü Şer'iye Sicilleri Arşivi Defter No: 213'den alıntı yaparak verdiği ikinci belge. Belgenin tarihi: Evail-i Şehr-ı Receb sene 1257".
 12. Elmalılı M. H. Yazır, Kur'an Tefsiri, C. II, İstanbul, s. 473; Hayrettin Karaman, Yeni Gelişmeler Karşısında İslam Hukuku, 4. Baskı, İstanbul 1998, s. 149.
 13. Hamza Aktan, "İslam Aile Hukuku", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, c. II, Ankara, 1992, s. 427; Hayrettin Karaman, Mukayeseli İslam Hukuku, İstanbul 1974, s. 375.
 14. İslam hukukuna göre, bir kimse malının ancak üçte birini vasiyet edebilirdi. Geniş bilgi için bkz. Karaman, Mukayeseli İslam Hukuku, s. 370; Ömer Lütfi Barkan, "Edirne Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri", Belgeler (Türk Tarih Belgeleri Dergisi), c. III, Sa. 5-6 1966, s. 19; Osman Keskiöglü, Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku, Ankara 1980, s. 229.
 15. Gülnihal Bozkurt, Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayri Müslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914), T. T. K. Ankara 1989, s. 15.
 16. Bozkurt, a.g.e., s. 16.
 17. Örneğin Marmaris'in Söğüt köyünden H. 1310 yılında vefat eden Çoban İstavri oğlu Kara Yani'nin terekesi, diğer Müslüman halkta olduğu gibi taksim edilmiştir. Cenaze masrafları, vergiler ve borçları ödenmiştir. Daha sonra miras taksimi yapılmıştır. Ölen kişinin beş tane yetimi vardır. Bunların hissesine düşen para da eytam sandığına teslim edilmiştir. Marmaris Şer'iye Sicili Defteri, Defter No: 152, Sayfa 224, Hüküm No: 158.
 18. Düstur Tertip I, c. I, s. 277, Madde 5 "Memalik-ı Mahruse-ı Şahanede küşad olunacak Eytam Sandıklarının suret-i idare ve muhafazası hakkında nizamname".
 19. Örneğin Marmaris'te ölen Hanya Oğlu Yorki'nin, bir erkek üç kız olmak üzere dört yetimi bulunmaktadır. Yetimlerinin hisselerine düşen miktar erkekte 1, kızlarda ise 1/2'dir. Yani miras taksimi şer'i hukuka göre yapılmıştır. Marmaris Ş. S., Defter No: 154, 59/179.
 20. Marmaris Şer'iye Sicili Defterlerinden incelediğimiz dönemde (1885-1910) Marmaris'te yaşayan gayri müslim Rum nüfusu 600-900 kişi arasında değişmektedir. Bkz. H. 1302, 1307, 1311, 1312, 1314, 1315, 1326 Aydın Vilayet Salnameleri, Bu kadar kişiden sadece 2 kişinin terekasının veya yetimlerinin eytam sandığı ile ilişkilendirilmesi ilk bakışta Hıristiyan terekelerindeki özel vasiyet hükümlerinin göz önüne alındığıdır. Ancak bunlarla ilgili şer'iye sicili defterlerinde bilgi bulamadık.
 21. Bu mahkeme, İstanbul'da bulunan bir çeşit sulh mahkemesidir. Bu mahkemeye ait H. 1076-1327 yılları arasında 544 adet şer'iye sicili defteri bulunmaktadır. Ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmeyen bu mahkemenin XVII. yüzyıl kaynaklarında adına sık sık rastlanılmaktadır. Bab Mahkemesi'nde İstanbul Kadısı tarafından görevlendirilen ve onun vekili sayılan bir "naib" ve yanında birkaç katip bulunurdu. Bab Mahkemesi, aile hukuku ile ilgili işlerle uğraşır. Aynı zamanda bazı işler için bu günkü noterler gibi tescil muameleleri de yapardı. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra (1908) İstanbul'da mahkemelerin birleştirildiği tarihe kadar devam etmiştir. Bkz. Mehmet İpşirli, "Bab Mahkemesi", D. İ. A., c. 4, İstanbul 1991, s. 362; Mehmet Zeki Pakalın, Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, c. 1, M. E. B., İstanbul 1993, s. 142.
 22. İstanbul, Kahire, Şam, Bağdat ve Selanik gibi şehirlerde.
 23. İstanbul ve Bilad-ı Selasede bulunan esnafın tereke işlerine ve yetimlerin mallarıyla ilgili işlemlere bakan mahkemedir. 1852'de kurulmuştur. 1860 yılında tekrar İstanbul Kadılığına bağlı olan Bab Mahkemesi'ne ilhak edilmiştir. Eryüksel, a.g.m., s. 334.
 24. Eryüksel, a.g.m., s. 334.
 25. 1908 (H. 1324) Nizamnamesi'ne göre İstanbul ve Bilad-ı Selasede terekeler, Üsküdar Mahkemesi'nin yanında Kısmet-ı askeriye, Maliye ve Evkaf-ı Hümayun Beytü'l-mal kassamlıklarınca da yazılacaktı. Maliye ve Vakıfların yazacağı terekelerin bölgeleri özel bir nizamname ile sınırlandırılmıştır. Ancak

EYTAM İDARESİ VE SANDIKLAR (1851-1926)

- terekelerin yazımından sonra satış işlemleri yine Kısmet Mahkemeleri tarafından yapılıyordu. Bunların yazmış olduğu terekeler, hemen İstanbul Eytam Müdüriyeti'ne teslimi şartı getirilmiştir. "Umum Emval-ı Eytamın Suret-ı İdaresi Hakkında Tadilen Kaleme Alınan Nizamname, 4 Rebi'u'l-evvel 1324-15 Nisan 1322", Madde 61, Düstur Tertip I, c. VIII, s. 515-548 (Bundan sonra 1908 (H. 1324) Nizamnamesi şeklinde kullanılacaktır).
26. Hakimler T efitiş Dairesi: Her vilayet merkezinde, vilayet hakimler müfettişinin emrinde teftiş işleriyle görevli özel memurlar bulunmaktadır. O vilayete bağlı yerlerden, hangi maddeyle ilgili olursa olsun, vilayet merkezine gelen ilamlar ve diğer şer'i belgeler bu daireye havale edilirdi. Ahmet Lütfi, Osmanlı Adalet Düzeni, (Sadeleştiren Erdiñç Beylem), İstanbul 1979, s. 177.
 27. Muğla Şer'iyeye Sicili Defteri, Defter No: 129, s. 1.
 28. Eytam Nizamnamesi 1851 (H. 1268), Madde 1, 3, Düstur Tertip I, c. 1, s. 276 (Bundan sonra 1851 (H. 1268) Nizamnamesi olarak kullanılacaktır).
 29. Bu ceza, Ceza Kanunu'na göre bir beyaz beşlikten, beş beyaz beşliğe kadar para cezası alınıyordu. 1908 (H. 1324) Nizamnamesi, Madde 24.
 30. 1851 (H. 1268) Nizamnamesi, s. 270.
 31. Terekelerle ilgili her türlü yazışmalar, ortada veya açıkta bırakılmayıp, her akşam muhafazalı sandıkların içine konularak her türlü tehlikeden saklanması gerekmektedir. 1908 (H. 1324) Nizamnamesi, Madde 67.
 32. 1908 (H. 1324) Nizamnamesi, Madde 3.
 33. A.g.n., Madde 7.
 34. A.g.n., Madde 9.
 35. A.g.n., Madde 20; 1851 (H. 1268) Nizamnamesi, Madde 12.
 36. 1851 (H. 1268) Nizamnamesi, s. 270.
 37. A.g.n., s. 271.
 38. Muğla Şer'iyeye Sicili Defteri, Defter No: 196, Tereke No: 14, s. 14. Yatağan'ın Cazgırlar köyünden Rum asıllı Hiristo Oğlu Foti'nin I. Dünya Savaşı sırasında vefat etmesinden sonra tereke işlemleri ücretsiz olarak yapılmıştır.
 39. MŞSD, Defter No: 197, 28 Teşrin-ı Sani 1339 tarih ve 552 sayılı Muğla Müdde-i Umumiliğinin bölge naiblerine gönderdiği yazı; MŞSD, Defter No: 197, Muğla Kadılığının 11 Teşrin-ı Sani 1338 tarihli Bozöyük Naibliğine gönderdiği yazı.
 40. Sabri Şakir Ansay, Hukuk Tarihinde İslam Hukuku, Genişletilmiş 2. baskı, Ankara: İstiklal, 1954, s. 62; Hayrettin Karaman, Mukayeseli., s. 379.
 41. İsmail Özmen, Vesayet Hukuku Davaları, Gen. 2. Baskı, Adalet Yay. Ankara 1996, s. 4-5.
 42. Özmen, a.g.e., s. 8.
 43. Hamza Aktan, "İslâm Aile Hukuku", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi II, TC Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara 1992, s. 427.
 44. Bu uygulama Roma hukukunda da mevcuttur. Ölen kişi hayattayken vasiyetname ile bir vasi tayin edebilmektedir. Buna "Tutar tesementarius" denilmektedir. Özmen, a.g.e., s. 4.
 45. Nuri Köstüklü, Yalvaçta Aile, Ankara, 1999,; Ömer Nasuhi Bilmen, Hukuk-ı İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu, c. V, İstanbul, s. 116.
 46. 1851 (H. 1268) Nizamnamesi, Madde 4.
 47. Joseph Schacht, "Vasiyyet", İ. A., c. XIII, İstanbul, 1997, s. 231.
 48. Schacht, s. 231.
 49. Kadınların vasi olarak atanmaları İslam hukukunda ve örf hukukumuzda rağbet edilen bir konu değildir. Hatta günümüzde geçerli olan Medeni Kanun'a göre erkek akrabalar vasi atanmasında kadınlardan daha çok tercih edilmektedir.
 50. Yavuz Cezar, "18. Yüzyılda Eyüp'te Para ve Kredi Konuları Üzerine Gözlemler", 18. Yüzyıl Kadı

EYTAM İDARESİ VE SANDIKLAR (1851-1926)

- Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam, (Editör: Tülay Artan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s. 28.
51. Yeni medeni kanuna göre vasinin süresi dört yıldır. Bu süre bittikten sonra isterse tekrar seçilebilir. Madde 399/1.
 52. 6 Rebi'u'l-ahir H. 1274 (1857) yılında çıkarılan 4 maddelik "Eytam Uhdesinde Bulunan Çiftlikat hakkında Nizamname"ye göre; Yetimin taşınmaz malı olan çiftlikler ve diğer gayri menkullerin tamiyat ve diğer masrafları için bir takım hükümlerin yayınlandığını görmekteyiz. Düstur Tertip I, c. 4, s. 89.
 53. Elmalılı, a.g.e., s. 471-472.
 54. 1851 (H. 1268) Nizamnamesi, Madde 8, 9, 13.
 55. 1851 (H. 1268) Eytam Nizamnamesi Madde 13'e zeyl. Fi 25 Zi'l-hicce H. 1288, Fi 2 Şubat 1287.
 56. 1851 (H. 1268) Nizamnamesi, Madde 18.
 57. Halil Cin-Ahmet Akgündüz, Türk-İslam Hukuku Tarihi II, İst., 1989, s. 21.
 58. W. Juynboll, "Büluğ", İA II, s. 836; Mehmet Akif Aydın, İslam-Osmanlı Aile Hukuku, İstanbul 1985, s. 22-23; Karaman, Mukayeseli., s. 245.
 59. 1908 (H. 1324) Nizamnamesi, Madde 2. Bu maddede on beş yaşından küçük olan kişilerin baliğ olduklarına dair mahkemelere müracaatları kabul edilemeyeceğinden bahsedilmektedir.
 60. Sabri Şakir Ansay, Hukuk Tarihinde İslam Hukuku, Genişletilmiş 2. baskı, Ankara, 1954.
 61. Mar. Ş. S., Defter No: 157, s. 58, hüküm no: 133.
 62. Mar. Ş. S., Defter No: 157, s. 59, hüküm no: 135.
 63. Cin-Akgündüz, s. 21-22.
 64. Mar. Ş. S., Defter No: 157, s. 59, hüküm no: 136.
 65. 1851 (H. 1268) Nizamnamesi, Madde 13; 1908 (1324) Nizamnamesi, Madde 59.
 66. Daha geniş bilgi için bkz: Faruk Aydın, Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan Sonra Asker Alma Kanunları (1839-1914), Ankara, 1994.
 67. Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye'nin kısa adıdır. H. 1253 (1837) yılında kurulan Meclis-i Vala, halk ve hükümet arasındaki davalara bakardı. 1861 yılında yetkileri genişletilerek üç daireye ayrılmış ve 1867 yılında ilga olunarak yerine "Şura-yı Devlet" kurulmuştur. Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, c. II, M. E. B. İstanbul 1993, s. 430.
 68. Ahmet Eryüksel, "Osmanlı Devleti'nde Dul ve Yetimler", Şarkiyat Mecmuası, VIII, İstanbul, 1998, s. 334.
 69. Nazıra bir yardımcının tayin edilmesi ve ona maaş verilmesi, nazırın maiyetinde çalışacak olan katip ve memurlara maaş ödenmesi, bu maaşların da padişah yakınları, haslar ve Galata kadılarının almakta olduğu harc-ı idaneden ödenmesine karar verilmiştir. İdane harcı olarak alınan bu miktar kesede 5 kuruştur. Nazıra yardımcı olarak atanacak kişinin ulemadan birinin, hatta bu kişinin İstanbul ve Mekke payelilerinden birinin olması gerekmektedir. Eryüksel, a.g.m., s. 337.
 70. 1851 (1268) Nizamnamesi.
 71. Düstur Tertip I, c. I, (Memalik-ı Mahruse-ı Şahanede küşad olunacak Eytam Sandıklarının suret-ı idare ve muhafazası hakkında nizamnamedir.) 16 Zi'l-ka'de H. 1286 5 Şubat H. 1285.
 72. Ba-irade-ı seniyye teşekkül eden meclis-ı idare-ı emval-ı eytamın sureti teşkilini ve vezaifini mübeyyin nizamnamedir. Düstur Tertip I, c. 3, 1296, Bab-ı ali, s. 551.
 73. Düstur Tertip I, c. 8, s. 515.
 74. Düstur Tertip I, c. 3, s. 551, Madde 1.
 75. 1908 (H. 1324) Nizamnamesi, Madde 77.
 76. A.g.n., Madde 26.
 77. Düstur Tertip II, c. VII, s. 758 "Umum emval-ı eytamın suret-ı idaresine mütedair 4 Rebi'u'l-evvel 1324 tarihli nizamnamenin 2. faslının ser-levhasıyla 25, 26, 45, 49. maddelerini muaddel mevad-ı

EYTAM İDARESİ VE SANDIKLAR (1851-1926)

- nizamiye" 30 Zî'l-ka'de 1333-27 Eylül 1331, Madde 2.
78. A.g.n., Madde 1.
 79. 1908'den itibaren memur sayısı arttırılmıştır.
 80. Düstur Tertip I, c. 3, s. 551, Madde 2-7.
 81. Agd, Madde 4.
 82. 1908 (H. 1324) Nizamnamesi, Madde 79.
 83. A.g.n., Madde 80.
 84. A.g.n., Madde 81.
 85. Düstur Tertip I, c. 3, s. 551, Madde 5; 1908 (H. 1324) Nizamnamesi, Madde 82.
 86. Düstur Tertip I, c. 3, s. 551, Madde 6; 1908 (H. 1324) Nizamnamesi, Madde 83.
 87. 1908 (H. 1324) Nizamnamesi, Madde 84.
 88. A.g.n., Madde 85.
 89. H. 1303 Aydın Vilayet Salnamesi.
 90. 1908 (H. 1324) Nizamnamesi, Madde 88.
 91. A.g.n., Madde 92.
 92. A.g.n., Madde 93.
 93. A.g.n., Madde 94.
 94. 1920'lerde Muğla Adliye Müfettişi Hüseyin Zihni Beydir. (Muğla Şer'iyeye Sicili Defteri, Defter No: 192).
 95. 1908 (H. 1324) Nizamnamesi, Madde 87.
 96. Düstur Tertip II, c. VII, s. 758; Takvim-ı Vekayi ile neşr ve ilanı 7 Zî'l-hicce 1333-3 Teşrin-ı Evvel 1331 (Umum Emval-ı Eytamın suret-ı idaresine mütedair 4 Rebi'u'l-Evvel 1324 tarihli Nizamname'nin 2. faslının ser-levhasıyla 25, 26, 44, 45, 49. maddelerini muaddel mevad-ı nizamiye 30 Zî'l-ka'de 1333-27 Eylül 1331).
 97. Düstur Tertip I, c. 3, Bab-ı ali, 1296, s. 555 "Telgraf ve Posta memurin ve ketebe ve hademesinden tekaüde şayeste bulunanların derece-ı istihkaklarına ve bunların eytam ve eramilinin mertebe-ı ihtiyaçlarına göre tahsis kılınacak maaşlar ile buna karşılık tutulacak mebalığın idare-ı mahsusasına ve bu babda lazım gelen muamelata dair nizamnamedir".
 98. Düstur Tertip I, c. 4, Matbaa-ı amire, 1293 s. 87-93.
 99. Düstur Tertip I, c. 5, s. 385-387 "1296 senesi Martı'ndan sonra ümera ve zabitanın askeri mütekaitlet ile eytamına tahsis edilecek maaşatın maliyeden ifası hakkında irade-ı seniyye".
 100. 1669 yılında Girit adası Osmanlı Devleti tarafından fethedilmiştir. Bu tarihten itibaren ada halkına bir çok imtiyazlar sağlanmıştır. 1868 yılında adada ciddi manada reformların yapıldığını görmekteyiz. "Girit Vilayet Nizamnamesi". Osmanlı idaresinde Girit'in merkezi Kandiye iken 1850'de Hanya'ya alınmıştır. XIX. yüzyılda Yunan isyanlarının başlamasıyla birlikte Osmanlı Devleti, 1868, 1878 ve 1897 yıllarında adada reformlar yapmıştır. 1897 yılında büyük devletlerin de baskısıyla özerk bir yapıya kavuşmuştur. Balkan savaşları sonrasında da Londra (30 Mayıs 1913) ve Bükreş (10 Ağustos 1913) Antlaşmalarıyla Girit Osmanlı idaresinden tamamen çıkarak Yunanistan tarafından idare edilmeye başlanmıştır. Cemal Tukin, "Girit Maddesi", İ. A. c. IV, s. 797-798.
 101. Düstur Tertip I, c 5, s. 765 madde 1 (Girit Evkaf ve Eytam Nizamnamesine müzeyyel mevad-ı nizamiye).
 102. A.g.n., Madde 2.
 103. Düstur tertip I. C. I, s. 277, Madde 6.
 104. 1908 (H. 1324) Nizamnamesi, Madde 90; Girit Evkaf ve Eytam Nizamnamesi'ne göre ise üçüncü dereceye kadar akrabalık ilişkisi bulunan kişilerin mecliste üye veya başkan olamayacağı gibi, eytam müdürü de olamayacaktır. Düstur Tertip I, c. 5, s. 765-769, (12 Cemaziye'l-evvel 1296 tarihli Girit Vilayeti Evkaf ve Eytam Nizamnamesi'nin 8 Cemaziye'l-evvel 1301 tarihli 13. madde-ı

EYTAM İDARESİ VE SANDIKLAR (1851-1926)

muaddesine müzeyyel fıkra ile 44. maddesinin zeyli makamına kaim olan fıkra-ı nizamname).

105. 1908 (H. 1324) Nizamnamesi, Madde 26; Girit Eytam müdürü, dört senede bir seçiliyordu. Bu da vilayet tarafından tasdik edilirdi. Düstur Tertip I, c. 5, s. 878, 879 (Dört sene geçmedikçe tadili caiz olmamak şartıyla Girit Vilayeti Evkaf ve Eytam Nizamnamesi'nin 9 Cemaziye'l-ula 1301 ve 3 Şubat 1299 tarihinde tadil kılınmış olan 13. maddesi makamına kaim madde-ı nizamiye).
106. 1908 (H. 1324) Nizamnamesi, Madde 28.
107. A.g.n., Madde 29.
108. Mar. Ş. S., Defter No: 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157.
109. 1908 (H. 1324) Nizamnamesi, Madde 31.
110. A.g.n., Madde 40.
111. A.g.n., Madde 41.
112. A.g.n., Madde 72.
113. Kefil şehir dışından da bulunabilirdi.
114. A.g.n., Madde 68.
115. A.g.n., Madde 69.
116. A.g.n., Madde 70.
117. A.g.n., Madde 71.
118. A.g.n., Madde 73.
119. A.g.n., Madde 74; Mahkemelerde bulunan her türlü görevli memurlar, görevlerini yapmadıkları takdirde veya yolsuzluk yatıklarında bir haftadan bir aya kadar tekrarı halinde iki aydan az olmamak üzere işten el çektirileceklerdir. Memuriyetten çıkarılması gerekirse idari meclis tarafından araştırılarak Şeyhülislamlık makamınca görevine son verilecektir. 1908 (H. 1324) Nizamnamesi, Madde 75, 76.
120. Düstur Tertip I. C. I, s. 279 madde 10.
121. A.g.n., Madde 11.
122. Habbe: 71 mg'lık bir ağırlık ölçüsü olup, iki arpa bir habbe sayılırdı. Sertoğlu, s. 128.
123. Düstur Tertip I, C. I, s. 277, Madde 6.
124. 1908 (H. 1324) Nizamnamesi, Madde 99; Eytam müdürleri ve diğer görevli memurlar, 1908 Nizamnamesi'ne ek olarak yayınlanan "4 Rebi'u'l-evvel 1324 Emval-ı Eytam Nizamnamesi'nin 99. Maddesine Müzeyyel Fıkra-ı Nizamiye" şeklinde yapılan değişikliğe göre; tereke dellaliyesinden başka sandıktan rehin karşılığında borç alan ve ödemediği takdirde rehinlerinin satışı dellaliyesinden de pay alıyordu. Bu dellaliye, diğer tereke dellaliyesi gibi 20 hisseye bölünerek İstanbul'da altı hissesi emval-ı eytam idaresi heyetine, 14 hissesi münadilere veriliyordu. Taşrada ise yine 20 hisseden 12'si eytam müdürü ve maiyetine, sekiz hissesi dellale veriliyordu. (29 Şevval H. 1325, 22 Teşrin-ı sani H. 1323) Düstur I. Tertip, C. VIII, s. 797, 798.
125. Düstur Tertip I, C. 4, s. 651, 652 (Bu harçlar, tamamen İstanbul'da Eytam Müdüriyeti heyetine, taşrada ise eytam müdürü ve maiyetine verilecektir. 1908 (H. 1324) Nizamnamesi, Madde 100.
126. 1908 (H. 1324) Nizamnamesi, Madde 98.
127. A.g.n., Madde 99.
128. A.g.n., Madde 95.
129. A.g.n., Madde 96.
130. A.g.n., Madde 103.
131. A.g.n., Madde 104.
132. A.g.n., Madde 105.
133. A.g.n., Madde 106; Askeriye mensubu olan kişilerin yetimlerinden her hangi harç alınmayacaktır.

EYTAM İDARESİ VE SANDIKLAR (1851-1926)

Madde 113.

134. A.g.n., Madde 107-108; Tereke katiplerinin yanındaki diğer görevlilere şehir içinde 25 kuruş, şehir dışında ise 100 kuruş tezkiye harcı verilecektir.
135. M. Tayyip Gökbilgin, XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, İstanbul 1952, s. 272-273; İstanbul'da para vakıflarıyla ilgili bilinen en eski kayıt 1456 yılına aittir. Şer'i mahkeme sicillerinde ise nukud ile ilgili ilk kayıt 1490'dır ve 1928 yılına kadar devam etmektedir. Buna göre 451 senelik bir zaman dilimi ortaya çıkmakta ve bu zaman zarfında para vakıflarının İstanbul ve çevresinde dört buçuk asırlık bir süreden beri var olduğu ortaya çıkmaktadır. Bkz. İsmail Kurt, "953/1546 Tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defterine Göre Para Vakıfları", Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı 112, İstanbul-1998, s. 154.
136. XV. asrın son yarısında İstanbul'da 41 adet para vakfı yapılmıştır. Bu miktar İstanbul'daki tüm vakıfların % 3.56'sını teşkil etmektedir. XVIII. yy gelindiğinde vakıfların % 31. 77'sini, XIX. yy.'da ise % 56.81'ni para vakıfları oluşturmaktadır. Nazif Öztürk, Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi, Ankara-1995, S. 138.
137. Öztürk, a.g.e., s. 138.
138. Ahmet Akgündüz, İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi, İstanbul- 1996, s. 223-224.
139. Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf", İ.A., MEB. yay., C. XIII, İstanbul-1993, s. 159.
140. Akgündüz, Vakıf Müessesesi., s. 229-230.
141. Ahmet Yiğit, XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Edirne Kazası, Basılmamış Doktora Tezi, Malatya, 1999, s. 185.
142. Akgündüz, Vakıf Müessesesi..., s. 230.
143. 1851 (H. 1268) Nizamnamesi, s. 277, Madde 7.
144. 1908 (H. 1324) Nizamnamesi, Madde 25.
145. 1851 (H. 1268) Nizamnamesi, Madde 9.
146. 1908 (H. 1324) Nizamnamesi, Madde 27.
147. 1908 (H. 1324) Nizamnamesi, Madde 30; Daha önce H. 1268 Nizamnamesi'ne göre Sandıkların açılıp kapanması, naib, azadan bir ve eytam müdürleri tarafından yapılıyordu.
148. "İnfak-ı muhtacin eytam ve eramil-ı ilmiye nizamnamesidir.", Düstur Tertip I, C. 3, 1296, s. 551; "İnfak-ı eytam ve eramil rical-ı ilmiye hakkında müceddeden kaleme alınan nizamnamedir", Düstur Tertip I, C. 4, 1293, s. 87-93.
149. A.g.n., Madde 4.
150. A.g.n., Madde 10.
151. A.g.n., Madde 11.
152. A.g.n., Madde 12.
153. Düstur, Tertip I, C. 3, 1296, Bab-ı Ali, s. 551.
154. "1296 senesi Marti'ndan sonra ümera ve zabitan-ı askeriye mütekaidleri ile eytamına tahsis edilecek maaşatın maliyeden ifası hakkında irade-ı seniyye", Düstur Tertip I, C. 5, s. 385-387.
155. Düstur, Tertip I, C. 3, 1296, Bab-ı Ali, s. 551, Madde 28.
156. Düstur, Tertip 1, C. 5, s. 765-769, Madde 1.
157. A.g.n. Madde 3.
158. A.g.n. Madde 4.
159. A.g.n. Madde 6.
160. A.g.n. Madde 10
161. A.g.n. Madde 11

EYTAM İDARESİ VE SANDIKLAR (1851-1926)

162. A.g.n. Madde 14
163. Düstur Tertip III, c. II, s. 88.
164. Karaman, Mukayeseli., s. 286.
165. Rifat Özdemir, "Tokat'ta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1771-1810)", Belleten, LIV/63, Sayı: 211, Ankara 1990, s. 1035.
166. Mar. Ş. S., Defter No: 152, s. 6, hüküm no: 10.
167. 1908 (H. 1324) Nizamnamesi, Madde 54.
168. 18. yüzyılda Eyüp'te sosyal yaşam üzerine araştırma yapan Yavuz Cezar nafakanın genellikle günlük 5 ile 10 akçe bazen de 15 ile 20 akçe arasında tespit edildiğini belirtmektedir. Cezar, s. 28.
169. Marmaris Şer'iyeye Sicili Defterleri.
170. Cezar, s. 29.
171. H. 1268 Nizamnamesine zeyl "25 Zi'l-hicce H. 1288 ve 2 Şubat 1287", Düstur Tertip I, c. I. Yetimler, rüşt olmadan evlendirilmeye çalışılırsa, sandıkta bulunan parasından ceyiz parası olarak vasisi kanalıyla yetim faydalandırılıyordu. Verilecek para mahkemece tespit ediliyordu. Ve meclisce kendisine resmi bir senet veriliyordu. Verilen bu para ile alınan mallar, vasi tarafından belgelendirilmek zorundaydı.
172. 1908 (H. 1324) Nizamnamesi, Madde 55.
173. 1908 (H. 1324) Nizamnamesi, Madde 56.
174. Düstur Tertip I, c. 7, s. 1179 "İnfak-ı muhtacın eytam ve eramil-ı ilmiye nizamnamesinin tashih olunan 19. maddesi."
175. 1851 (H. 1268) Nizamnamesi, Madde 14, s. 280.
176. A.g.n., madde 16.
177. A.g.n., s. 272.
178. 1908 (H. 1324) Nizamnamesi, Madde 45.
179. 1851 (H. 1268) Nizamnamesi, s. 273; Tahminci olan esnafın, her hangi bir usulsüzlüğü tespit edildiğinde maddi olarak sorumludur.
180. A.g.n., s. 272.
181. A.g.n., s. 274.
182. 1908 (H. 1324) Nizamnamesi, Madde 46.
183. A.g.n., Madde 44.
184. 1851 (H. 1268) Nizamnamesi, s. 272.
185. 1908 (H. 1324) Nizamnamesi, 45.
186. A.g.n., Madde 50.
187. Madde 51.
188. A.g.n., Madde 52.
189. Düstur Tertip I, c. VII, s. 863.

Kaynaklar :

- Düstur Tertip I, cilt I, III, IV, V, VI, VII, VIII.
- Düstur, Tertip II, cilt II, VII, XII.
- Düstur, Tertip III, cilt II.
- Muğla Şer'iyeye Sicili Defterleri, Defter No:.
- Marmaris Şer'iyeye Sicili Defterleri, Defter No: 149, 150, 152, 153, 154, 155 156, 157.

EYTAM İDARESİ VE SANDIKLAR (1851-1926)

- Aydın Vilayet Salnameleri (Menteşe Livası): H. 1302, 1307, 1311, 1312, 1314, 1315, 1326. Akgündüz, Ahmet. İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi, İstanbul-1996.
- Ahmet Lütfi, Osmanlı Adalet Düzeni, (Sadeleştiren Erdinç Beylem), İstanbul 1979.
- Aktan, Hamza. "İslam Aile Hukuku", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, C. II, Ankara 1992.
- Ansay, Sabri Şakir. Hukuk Tarihinde İslam Hukuku, Genişletilmiş 2. baskı, Ankara: İstiklal, 1954.
- Aydın, Mehmet Akif. İslam-Osmanlı Aile Hukuku, İstanbul 1985.
- Aydın, Faruk. Osmanlı Devletinde Tanzimattan Sonra Asker Alma Kanunları (1839-1914), Ankara, 1994.
- Barkan, Ömer. "Edirne Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri", Belgeler (Türk Tarih Belgeleri Dergisi), c. III, Sa. 5-6 1966.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. Hukuk-ı İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu, c. V. İstanbul.
- Bozkurt, Gülnihal. Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayri Müslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914), T. T. K. Ankara 1989.
- Canan, İbrahim. Çocuk Hakları Beyannamesi Işığında İslam'da Çocuk Hakları 2. Baskı, Yeni Asya Yay. İstanbul 1981.
- Cezar, Yavuz. "18. Yüzyılda Eyüp'te Para ve Kredi Konuları Üzerine Gözlemler" 18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam, (Editör: Tülay Artan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998.
- Cin Halil-Ahmet Akgündüz, Türk-İslam Hukuku Tarihi II, İst. , 1989.
- Elmalılı M. H. Yazır, Kur'an Tefsiri, C. II, İstanbul.
- Ergin, Muharrem. Orhun Abideleri, 17. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1994.
- Ergin, Osman. Türkiye Maarif Tarihi, Cilt: 3-4, Eser Matbaası, İstanbul 1977.
- Eryüksel, Ahmet. "Osmanlı Devleti'nde Dul ve Yetimler", Şarkiyat Mecmuası, VIII İstanbul, 1998.
- Gökbilgin, M. Tayyip. XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, İstanbul 1952.
- İbşirli, Mehmet. "Bab Mahkemesi", DİA. , c. 4, İstanbul 1991.
- Karaman, Hayrettin. Yeni Gelişmeler Karşısında İslam Hukuku, 4. Baskı, İstanbul, 1998. Karaman, Hayrettin. Mukayeseli İslam Hukuku, İstanbul 1974.
- Keslioğlu, Osman. Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku, Ankara 1980.
- Kurt, İsmail. "953/1546 Tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defterine Göre Para Vakıfları", Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı 112, İstanbul, 1998.
- Okay, Cüneyd "Meşrutiyet Dönemi'nde Savaş ve Çocuk", Osmanlı (Toplum) V Ankara, 1999, Yeni Türkiye Yay. .
- Ögel, Bahaeddin. Türk Kültürünün Gelişme Çağları, TDAV. Yay. , İstanbul 1988.
- Özbek, Nadir. "II. Abdülhamid ve Kimsesiz Çocuklar: Daru'l-hayr-ı Ali", Tarih ve Toplum, c. 31, Sa. 182, Şubat-1999.
- Özdemir, Rifat. "Tokat'ta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1771-1810)" Belleten LIV/63, Sayı: 211, Ankara 1990.
- Özmen, İsmail. Vesayet Hukuku Davaları, Gen. 2. Baskı, Adalet Yay. Ankara 1996.
- Öztürk, Nazif. Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi, Ankara 1995.
- Pakalın, Mehmet Zeki. Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, c. 1, M. E.B. İstanbul 1993. Sertoğlu, Mithat. Osmanlı Tarih Lugatı, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986.
- W. Juynboll, "Bülüğ", İA II, s. 836.
- Yediyıldız. Bahaeddin. "Vakıf" İ. A. , MEB. yay. , C. XIII, İstanbul-1993.
- Yiğit, Ahmet. XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Edirne Kazası, Basılmamış Doktora Tezi, Malatya, 1999.